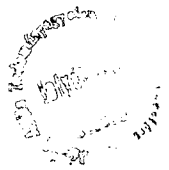

1966 MAR 2 5

474

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO OECONOMICO-POLITICA**

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИЯ

POLITÖKONOMIE

TOMUS III.

**HUNGARIA
SZEGED
1967**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO OECONOMICO-POLITICA

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИЯ

POLITÖKONOMIE

TOMUS III.

HUNGARIA
SZEGED
1967

Szerkeszti:

DR. NAGY LAJOS

*tanszékvezető egyetemi tanár
a közgazdaságtudományok kandidátusa*

E kötet munkatársai:

DR. NAGY LAJOS *tanszékvezető egyetemi tanár,*
DR. CSENDES BÉLA *a Közgazdaságtudományi Intézet főosztályvezetője,*
ÉGETŐ EMESE *egyetemi tanársegéd,*
TÓTH KÁROLY *egyetemi adjunktus*

Technikai szerkesztő:

DR. GROSSMANN FERENC *aspiráns*

DR. NAGY LAJOS

A JÖVEDELMI ÉRDEKELTSÉG ÉS A GAZDASÁGI MECHANIZMUS A MEZŐGAZDASÁGBAN

A mezőgazdaság gazdasági mechanizmusa fontos alkotórésze a népgazdaság összgazdasági mechanizmusának. Több tényező indokolja azt, hogy külön foglalkozunk a gazdasági mechanizmussal a mezőgazdaságban; *a)* Igaz az, hogy a mezőgazdaság viszonylagos súlya a népgazdaságban csökken (csökken a mezőgazdaság nemzeti jövedelemben való részesedése, a mezőgazdasági lakosság abszolút és relatív nagysága, stb.), a mezőgazdaság *népgazdasági szerepe azonban továbbra is jelentős*. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy az egymást követő időszakokban növekszik a szükséglet a mezőgazdasági termékek iránt (változik az élelmiszerkereslet szerkezeti összetétele), másrészt azzal, hogy a növekvő mezőgazdasági termékmennyiséget egyre kisebb területen kell megtermelni. (Ez egyben a mezőgazdaság alapigényességének jelentős növelésével is jár.) *b)* Az új gazdaságirányítási rendszer egészének fontos jellemzője a vállalati önállóság növekedése, valamint a szabályozott árukategóriák szélesebb körű felhasználása. A szövetkezeti (csoport) tulajdon eleve tartalmazza gazdaságirányításnak ezeket az elemeit, amelyeket most nagyobb mértékben alkalmaznak az állami vállalatokban is.

Az új gazdaságirányítási rendszernek a mezőgazdaságban természetesen bizonyos sajátosságai vannak. Ennek oka egyfelől *a mezőgazdasági termelés természeti-technikai jellegzetességeiben keresendő*. A mezőgazdaság alapvető termelőeszköze, a föld korlátozott mennyiségű, a mezőgazdaság élő termelőeszközöket (növények, állatok) használ fel. Másfelől oka *a társadalmi elsajátítás szövetkezeti formája*. A szövetkezeti csoporttulajdon a tulajdoni elkülönültséget nagyobb mértékben tartalmazza, mint az állami tulajdon. Ez azt jelenti, hogy a termelőszövetkezeti tag *erősebben kapcsolódik* a tulajdonhoz, mint az állami vállalatok munkása. (A termelőszövetkezeti tag saját termelőeszközzeit, földjét viszi a termelőszövetkezetbe és a saját maga által létrehozott jövedelemből vásárol termelőeszközöket, amelyek a kollektíva tulajdonát képezik.) Továbbá azt jelenti, hogy a szövetkezeti elsajátításba történő össztársadalmi „beavatkozás” kisebb mértékű és másodlagos, a tulajdoni elkülönültség pedig nagyobb mértékű és elsődleges mint az állami vállalatokban. A tulajdoni elkülönültség forrása az elsajátítás mennyiségi egyenlőtlensége. Így ez is jelentősebb a termelőszövetkezetekben.

A termelőszövetkezeti tulajdonnak ezek a sajátosságai sajátos vonásokat kölcsönöznek a mezőgazdasági mechanizmusnak is. Ilyenek többek között a tartalékképzés, az árszabályozás, a jövedelemszabályozás, a tervezés, stb. sajátos vonásai.

A gazdasági mechanizmusnak a mezőgazdaságban jelentős eleme a *jövedelmi mechanizmus*, amelyen értjük a jövedelmek képződésének, elosztásának és elvonásának állami szabályozását és a piacautomatizmusok hatását e folyamatokra. A továbbiakban nem a mezőgazdaság gazdaságirányítási rendszerének egészével, hanem csupán a jövedelemérdekeltség és a jövedelemszabályozás kérdéseivel foglalkozunk.

A JÖVEDELMI ÉRDEKELTSÉG KÖZGAZDASÁGI KÉRDÉSEI A TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN

1. Az eleven munka-ráfordítás megoszlása a termelőszövetkezetekben.

A termelőszövetkezeti gazdaságban az eleven munka felosztásának — a tulajdonviszonyokból eredően — az a sajátossága, hogy a többletmunka (többletermék) nagy részével is a termelőszövetkezet rendelkezik, s emiatt *a szükséges- és többletmunka szétváltása nem olyan kifejezett*. Ezért azonban nem tagadhatjuk az eleven munka két részre szakadását a termelőszövetkezeti gazdaságokban.¹ Ez ugyanis *általános-mennyiségi* jellegű technikai-gazdasági viszonylat.

A többletmunka (többletermék) értéke a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is két részre oszlik, mint a szocialista állami vállalatokban: *többletermék a kollektíva számára és többletermék a társadalom számára*. A különbség a többletermék két részre szakadásában csupán mennyiségi jellegű. A szövetkezeti gazdaságokban a kollektíva számára előállított többletermék értéke képezi a nagyobb részt.

A szükséges termék értékét — nézetem szerint — az átlagos termelési feltételek között működő termelőszövetkezetekben létrehozott új értékeknek az a része képezi, amely a tagok személyes fogyasztására jut *egyrészt a munka szerinti elosztás elve szerint, másrészt a társadalmi fogyasztási alaplóból részben a szükségletek szerint*.

Itt mindjárt adódik egy elméleti kérdés; a bruttó jövedelemnek *konkrétan* milyen részeit kell a szükséges munka termékének értékéhez és milyen részeit a többletmunka termékének értékéhez számítani. Más szóval a termelőszövetkezeti tiszta jövedelem mennyiben alakulhat át személyes jövedelemmé, s ha átalakult az munkadíj, vagy nyereségrészesedés jellegű? A kérdés nemcsak teoretikus jellegű, hanem gyakorlati is, mert érinti a munkadíj színvonalát és a felhalmozáson keresztül a fejlődés ütemét is. A kérdés megválaszolásánál a nehézséget egyrészt az jelenti, hogy ha a termelés oldaláról nézzük a munkának szükséges- és többletmunkára való megoszlását, ezt csak *elméletileg* ragadhatjuk meg, hiszen minden órában végzett munka tartalmaz szükséges- és többletmunkát is. Másrészt *gyakorlatilag* a szükséges- és többletermékre való megosztás az elosztási folyamatban valósul meg. Így úgy tűnik, hogy a szubjektív tényezőknek nagy a szerepe (pl. az állam rendeletileg meghatározza, hogy a kiosztható jövedelem 10%-át kell a fel nem osztható alapba tenni, vagy a szövetkezeti közgyűlés meghatározza a munkaegység értékét, stb.) Ha a *termelés oldaláról* vizsgáljuk a kérdést, akkor minden *olyan termék, amely a társadalmilag szükséges munkadíjszínvonal felett keletkezik, az többletermék*, tehát ez a színvonal nem tartalmaz tiszta jövedelem elemeket. Ha az *elosztás oldaláról* tekintjük, akkor az *egész személyes jövedelem, amely a munka és egyéb módon (pl. szükséglet) a tagságnak jut, a szükséges munka terméke*, tehát ez a színvonal tiszta jövedelem elemeket is tartalmaz (pl. nyereségrészesedés). Ezért gazdaság-elméletileg az *egységesség* azt indokolja, hogy *a termelő-termelőszövetkezeti dolgozók összes személyes fogyasztására szolgáló terméke szükséges termék*. Természetesen a termelőszövetkezeti szektor átlagos szükséges termék nagyságától eltér az egyes

¹ Itt olyan feltételekből indulunk ki, hogy a mezőgazdasági termékek ára meghaladja azok termelési költségét.

szövetkezeti gazdaságok szükséges termék nagysága. Ha a szövetkezeti szükséges termék nagyobb, mint az átlagos szükséges termék, akkor részben azzal magyarázható, hogy nagyobb a létrehozott új érték, vagy a többletermék egy részét szükséges termékként osztották szét. Mindkét esetben szükséges termékről van szó, de az első esetben ez nem csökkentette a többletermék nagyságát, míg a másodikban igen. A szükséges termék nagysága tehát nem a *számviteli-elosztás*, hanem a *végleges-elosztás* alapján alakul ki.

Nézetem szerint nem megfelelő az az álláspont, hogy a termelőszövetkezeti tagot mint tulajdonost is el kell ismerni és így a tag személyes jövedelme munkadíjból (amely mint a közvetlen termelőnek részesedése) és nyereségrészesedésből áll (amely mint tulajdonosnak a részesedése). Egyrészt ugyanis már a munkadíj képződésénél is szerepet játszik, hogy a tag tulajdonos munkaerő értéke nem korlátozza a munkadíj nagyságának, másrészt a nyereségrészesedést is saját munkájával hozta létre és munka alapján is jut hozzá.

Az előzőekben szoltunk a társadalmilag normális tiszta jövedelemről, most a *tiszta jövedelem-többlet* felosztásáról lesz szó, amely a társadalmilag átlagosnál jobb feltételek mellett jelenik meg. A kérdés egyrészt az, hogy a különbözeti jövedelem-többlet — mint amilyen a különbözeti földjáradék, az értékesítésből, a gazdálkodás ésszerűsítéséből származó jövedelem — szükséges termékként vagy többletermékként fogható-e fel, másrészt az, hogy a különbözeti jövedelem-többlet a többleterméknek (a többletermék értékének) kollektív vagy osztársadalmi szükségletekre szolgáló részét képezi-e?

A különbözeti jövedelmeknek a megosztása személyes jövedelemre és tiszta jövedelemre elméletileg többféleképpen történhet: *a)* teljes egészében személyes jövedelemmé (szükséges termékké), *b)* teljes egészében tiszta jövedelemmé (többletermékké), *c)* részben személyes jövedelemmé és részben tiszta jövedelemmé (szükséges termékké és többletermékké) válik. Az utóbbi esetben a különbözeti jövedelem megosztása vagy eltér a $v:m$ teljes jövedelemben elfoglalt arányától, vagy megegyezik azzal. Az említett elméleti feltevések között — nézetem szerint — az utóbbinak van leginkább objektív lehetősége. Tehát a különbözeti jövedelem a „ v ”-t és az „ m ”-et is a társadalmilag szükséges színvonal fölé emeli.

A különbözeti jövedelem személyes és tiszta jövedelemként való megjelenését vizsgálva megállapíthatjuk a következőket:

a) A termelőszövetkezetek jelenlegi elszámolási (számviteli) rendszerében a különbözeti jövedelem nincs elkülönítve a szövetkezeti jövedelmen belül, és nincsen megfelelő anyagi ösztönzés a járadékfelhalmozásra. Így a különbözeti jövedelem nagyobb része a személyes jövedelmet növeli.

b) A termelőszövetkezetekben az oszthatatlan alap növelésére, a kiosztható jövedelem meghatározott részét fordítják. Amennyiben ez különbözeti jövedelmet is tartalmaz, akkor ennek felhalmozása kismértékben növeli az oszthatatlan alapot. Ennek mértéke függ attól, hogy mekkora a kiosztható jövedelemben a különbözeti jövedelem nagysága és attól, hogy milyen arányú a felhalmozás. A jobb minőségű földeken kisebb a felhalmozás aránya, s így a különbözeti jövedelem viszonylag kis részét „vonják” el a felhalmozásra. Ezért — nézetem szerint — indokolt lenne a szövetkezetekben a földminőség szerint differenciálni az oszthatatlan alap növelésének százalékos kulcsát. A földminőséget jelenleg a „javított” aranykorona jövedelem alapján fejezhetnénk ki.

2. A bruttó és nettó jövedelmi érdekeltség kérdései a termelőszövetkezetekben

Mint ismeretes, az eleven munka által létrehozott új érték ($v + m$) alkotja a *bruttó jövedelmet*, amelyet meghatározhatunk a *termelés oldaláról*: a bruttó termelési érték és a felhasznált termelőeszközök értékének a különbsége. Az *elosztás oldaláról* pedig: a munkadíjnak (szükséges munka terméke értékének) és a tiszta jövedelemnek (a többletermék értékének) összege. A bruttó jövedelem tehát teljes egészében megjelenik a termék értékében.

A *tiszta jövedelem* (m) az új érték egy része, amelyet úgy kaphatunk meg, hogy a bruttó termelési értékből levonjuk az önköltséget ($c + v$), vagy a bruttó jövedelemből levonjuk a munkadíjat (v).

A bruttó és nettó jövedelemnek háromféle nagyságát különböztetjük meg: a *megtermelt jövedelem* (amelyet a társadalmi munkaráfordításoknak megfelelő ár-színvonal tartalmaz), a *realizált jövedelem* (amely az árral történő elvonást figyelembe veszi) és a *felhasználható jövedelem* (amely az adó és egyéb elvonásokat is figyelembe veszi).

Ezek után megvizsgálhatjuk a jövedelmi érdekeltség (ösztönzés) kérdéseit a termelőszövetkezetekben. Az agrárközgazdászok közötti vitában jelentős helyet foglalt el az a kérdés, hogy a termelőszövetkezeti (kollektív) érdekeltség a teljes vagy tiszta jövedelemhez kapcsolódik-e?

A szocialista népgazdaságban a *nemzeti jövedelem növelésének* elsődleges szerepe van a tiszta jövedelem növelésével szemben. A nemzeti jövedelem pedig a szocialista gazdasági egységek bruttó jövedelmeinek az összege. Ez azzal függ össze, hogy a termelés és személyes szükségletek viszonya alapvetővé és közvetlenné vált, s ez lett a szocializmus alapvető termelési viszonya. Vagyis: *a)* A szocialista termelés célja a társadalom tagjai *szükséglet-kielégítésének a maximalizálása*. S a nemzeti jövedelem magában foglalja a személyes jövedelmet (munkadíjat) is. A tiszta jövedelem pedig nem tartalmazza a termelők személyes jövedelmét. *b)* A tiszta jövedelem nem cél, hanem főképp a *személyes jövedelem növelésének a feltétele*.

Ez tovább víve azt jelenti, hogy a szocialista vállalatok (állami és szövetkezeti) *társadalmi (végső)* feladata a bruttó jövedelem növelése. S ehhez kapcsolódik a vállalat kollektív anyagi érdekeltége is. A bruttó jövedelemnek azért van döntő szerepe kollektív anyagi ösztönzésben, mert magában foglalja egyszer mint *célt* a személyes jövedelmet, másrészt mint a *feltételt* a tiszta jövedelmet. A bruttó jövedelemnek a *kollektív anyagi ösztönzésben a termelőszövetkezetekben még nagyobb* a szerepe, mint az állami vállalatokban. Ez a termelőszövetkezeti gazdasági viszonyok sajátosságából következik. Abból, hogy a termelőszövetkezetek nagyobb gazdasági önállósággal rendelkeznek, a termelő és tulajdonos funkciók egybeesése közvetlenebb, mint az állami vállalatokban.² Ezért *saját maguk képezik a munkadíj alapos és a termelés bővítéséről is saját maguknak kell gondoskodni*.

De vajon azt jelenti ez, hogy a *személyes anyagi érdekeltség* is bruttó jövedelemhez kapcsolódik-e? Korántsem. Ezért nem szabad a bruttó jövedelem alapvető szerepét túlhangsúlyozni. A népgazdasági szükségleteknek megfelelő termelési színvonal és struktúra megválasztásakor a szövetkezetek a bruttó jövedelemnél is *erőteljesebben mérlegelik a személyes jövedelem alakulását*.

² Ez a termelőszövetkezeti tulajdon ama sajátosságával függ össze, hogy más a termelők és a termelés anyagi feltételeinek az egyesítése (háztáji gazdaság, a tsz-tag erősebb kapcsolódása a tulajdonhoz), valamint itt az önállóság (az elkülönültség) erősebb, mint az ösztársadalmi rendelkezés, összevetve az állami vállalatokkal.

Továbbá a bruttó jövedelmi elv és érdekelttség magában foglalja azt, hogy a termelőszövetkezetek *alapvetően önállóan osztják szét a bruttó jövedelmet munkadíjra és tiszta jövedelemre* (felhalmozásra, stb.). Ez azzal jár egyfelől, hogy azonos bruttó jövedelem mellett is — az elosztástól függően — jelentős különbségek alakulnak ki a termelőszövetkezetek munkadíjának színvonalában. Másfelől, mivel az egyéni anyagi érdekelttség közvetlenül a munkadíjhoz kapcsolódik (s csak közvetve a tiszta jövedelemhez), ez nyomást jelent abba az irányba, hogy a termelés *bővítését szolgáló* alapok növelése ellen hasson.

A fentiekből az következik, hogy egyfelől a bruttó jövedelem bizonyos határok közötti megosztását az államnak *szabályozni* kell, másfelől a *tervezett felett* keletkezett tiszta jövedelem egy része személyes jövedelemmé válhat. Így a tiszta jövedelmi *érdekelttség végső soron bruttó jövedelmi érdekelttség*.

A termelőszövetkezetekben a jelenlegi termelési színvonal, a lényegi gazdasági viszonyok és gazdasági mechanizmus mellett a munkadíjazásnak az a sajátossága, hogy: *a)* a munkadíj azonos munkáért egymást követő években különböző; *b)* a munkadíjat alapvetően nem garantálják; *c)* azonos munkáért különböző munkadíjakat fizetnek egyes termelőszövetkezetekben; *d)* a munkadíjalapot nem az állam, hanem a termelőszövetkezet képezi. A termelés és a gazdasági viszonyok fejlődése azonban olyan irányú, hogy ezeknek a jelenlegi sajátosságoknak a megszüntetése irányába hat. (Nézetem szerint az első két különbség a termelőszövetkezeti tulajdon keretei között felszámolható, vagy lényegében felszámolható). A munkadíjalapok központi képzésének hiánya csupán a termelőszövetkezeti tulajdon sajátossága. Az új gazdasági mechanizmus azzal, hogy egyrészt javítja az ipar és a mezőgazdaság árucseréi kapcsolatainak egyenértékűségét, megteremti a feltételeit annak, hogy a termelőszövetkezetek gazdasági megerősödésével, tartalék-alapok gyűjtésével *kiküszöbölje az évenkénti nagy jövedelemkülönbségeket* ugyanazon termelőszövetkezetben, hogy a munkadíjat nagyrészt garantálják. (Az NDK-ban, ha jogilag nem is, de ténylegesen biztosítanak minden termelőszövetkezeti tagnak évi 3200 DM minimális bért. Bulgáriában minimális munkadíj biztosítására alapot hoznak létre.) Másrészt a *jövedelemelvonás tökéletesítésével* (a differenciált jövedelemadó bevezetésével) számottevően csökkenteni lehet a termelőszövetkezetek közötti munkadíj különbségeket. A következő időben olyan fejlődés szemtanúi lehetünk, hogy az állami vállalatok és a szövetkezetek között a *gazdasági viszonyok és a gazdasági formák különbségei* csökkennek. Egyfelől a termelőszövetkezetek az állami vállalatokhoz hasonló munkadíjazási formákat valósítanak meg. Másfelől az állami vállalatokban is függővé teszik jobban a munkadíjat a vállalat gazdasági eredményeitől. Egy sor különbség eltűnik a két szektor gazdasági egységei között. Az a különbség, hogy: *a)* az egyikben a *munkadíj garantált*, a másikban nem; *b)* az egyes gazdasági egységek között *nincsenek személyes jövedelemkülönbségek*, *c)* a felhalmozás *csak a szövetkezetekben* függ a tiszta jövedelemtől.

A munkadíjnak a garantálása alapján a tervezettnél jobb gazdálkodás esetén *többlet tiszta jövedelem* keletkezhet, amelynek egy része személyes jövedelemmé válhat. A személyes jövedelem növekedése mindig függ attól, hogy mekkora a *tiszta jövedelemnövekedés és ennek mekkora hányada válik személyes jövedelemmé*. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy a bruttó jövedelmi érdekelttség mellett, a termelőszövetkezeti termelőerők és gazdasági viszonyok fejlődésével jelentőségre tesz szert a *tiszta jövedelmi érdekelttség is*. Ugyanis garantált munkadíj, valamint a felhalmozás nagyságának bizonyos meghatározása mellett a személyes jövedelem a „számviteli” tiszta jövedelemnek éppen úgy függvénye, mint a bruttó jövedelemnek.

Összegezve, a fejlődés során a bruttó jövedelmi érdekeltiségnek, mint kollektív anyagi érdekeltiségnek nem önmagában lesz jelentősége, hanem azért, mert magában hordja *egyrészt az alapvető személyes anyagi érdekeltiséget (a munkadíj növelését), másrészt a tiszta jövedelmi érdekeltiséget (a nyereség személyes jövedelemmé válását, valamint a munkadíj növekedés termelési feltételének biztosítását.)* Ezért egyetértünk az MSZMP „Gazdasági rendszerünk átfogó felülvizsgálatáról” szóló irányelveiben foglaltakkal, mely szerint: a bruttó jövedelmi érdekeltiséget „kombinálni kell a jövedelmezőséget szolgáló ösztönzéssel (értsd: a tiszta jövedelemhez kapcsolódóval — N. L.) Ezért a szövetkezetek vállalatyszerűen gazdálkodjanak a munkadíjjalappal, mérjék az önköltséget és nyereségükből nyújtsanak kiegészítő részesedést tagjaiknak.”³

3. A bruttó jövedelem színvonalának és elosztásának alakulása a Csongrád megyei termelőszövetkezetekben

A gazdálkodási eredmény megoszlásának vizsgálata Csongrád megye termelőszövetkezeteiben a következőket mutatja:

a) A közös gazdaságban 1 tagra eső *gazdálkodási eredmény* 33%-kal növekedett 1961—1964 között. b) A *fogyasztás és felhalmozás viszonya* (a gazdálkodási eredményen számolva) 1961-ben 82:18, 1964-ben 85:15. c) A *személyes jövedelem* 37,8%, a felhalmozás 11,5%-kal növekedett 1961—1964 között. d) A *halmozott termelési érték* 24,7%-kal nőtt (ezt felfoghatjuk az eleven munka, a termelékenység mutatójának). e) Az 1 tagra jutó saját erőből felhalmozás 1964-ben 2483 Ft-tal nőtt. A beruházott vagyon ebben az időszakban 232,2%-kal nőtt. Ezek az adatok — noha tendenciákat jelölnek — mégis rendkívül szemléletesek. Megállapítható:

Egyrészt, hogy a fogyasztás és felhalmozás viszonya romlott, annak következtében, hogy a fogyasztás jobban nőtt. Ez hosszabb időn keresztül nem tartható, s ennek nemcsak a „káros fogyasztói törekvések” képezik az okát, hanem a viszonylag alacsony munkadíjszínvonal is.

Másrészt, a saját forrásból történő felhalmozás növekedése és mérete igen szerény, az állami támogatás (kedvezmény és hitelelengedés) jóval nagyobb szerepet játszik a felhalmozásban. A saját forrásból való felhalmozás kis volumenét mutatja, hogy ha a beruházott vagyon után elszámolnánk 6—6,5% amortizációt, ez teljesen felemésztené a felhasznált tiszta vagyon növekedést.

Az előbbi megállapításokat alátámasztja a hitelviszonyok alakulása is. (Lásd az 1. sz. táblázatot.)

A megyei összhitelállomány 1961—64 között 84%-kal növekedett, miközben az évi hitelfolyósítás 57%-kal nőtt. Ez azt igazolja, hogy az *évi törlesztések jóval kisebbek voltak, mint a hitelfolyósítások*. A területegységre jutó *hitelállomány gyorsabban nőtt* (94%-kal), mint a tiszta vagyon (85%-kal). A tiszta vagyon évi növekedése is kisebb volt mint a hitel évi növekedése (100:62). A 100 Ft *személyi jövedelemre jutó hitel* 1961-ben 122 Ft, 1964-ben 179 Ft volt. Az emelkedés 47%-os. Ezek is arra utalnak, hogy igen nagy a tsz-ek eladósodási folyamata. Ez megköveteli az állami irányítás formáinak megváltoztatását, a felvásárlási árszínvonal emelését.

Harmadrészt a személyes jövedelem gyorsabban nőtt, mint a munka termelékenységé.

³ Népszabadság, 1965. november 21.

Mindezek arra utalnak, hogy a szövetkezetek nagy része nem *tud felhalmozni saját forrásból*. A felhalmozás nem termékek árán keresztül, hanem *ingyenesen kerül* a szövetkezetbe.

Továbbá arra, hogy sok szövetkezetnél a bővített újatermelésnek azzal a formájával állunk szemben, amikor a *termelés bővítése felhalmozás nélkül történik*, méghozzá azáltal, hogy a pótlási alapot — amely nagyrészt a felhalmozási alap helyébe lépett — a korábbinál technikailag fejlettebb termelőeszközökre cserélik ki (a kisparaszti termelési eszközök kicserélése modernebb eszközökkel). Ezt látszik alátámasztani a mezőgazdasági termelés rendkívül szerény — évi 1,5—2,0%-os — növekedési üteme is. A fentiek arra utalnak, hogy a szövetkezeti gazdaság korábban említett tulajdonságait esetenként nem vesszük figyelembe. Ez korántsem jelenti azt, hogy a termelőszövetkezetek belső hibáiról (a vezetés gyengeségei, a tagság munkaintenzitásának alacsonyabb foka) el kívánjuk háritani a felelősséget, hogy a mezőgazdaságot az „ipar eltartottjává” tegyék. Mégis az új gazdasági mechanizmusban a fenti tényekkel számolnunk kell.

A hitel- és jövedelemalakulás Csongrád megye termelőszövetkezeteiben
(1961 = 100)

1. sz. táblázat

Megnevezés	Rövid lejáratú hitel		Állóeszköz hitel		Összes hitel		Személyes jöved.		Tiszta vagyon		Tiszta vagyon növekedés							
	Állomány	Folyósítás	Állomány	Folyósítás	Állomány	Folyósítás	1961	1964	1961	1964	1961	1964						
	1961	1964	1961	1964	1961	1964	1961	1964	1961	1964	1961	1964						
1 dolgozó tagra	100	146	100	162	100	233	100	189	100	201	100	171	100	138	100	195	100	112
1 kh. mezőgazdasági területre	100	135	100	155	100	224	100	183	100	194	100	165	100	138*	100	185*	100	62*
Megye összesen	100	133	100	149	100	214	100	174	100	184	100	157	—	—	—	—	—	—

*-gal jelölt adatok szántóegységre vonatkoznak.
Forrás: MNB Csongrád megyei adatai alapján.

II.

A JÖVEDELEMSZABÁLYOZÁS ÉS A JÖVEDELEMDIFFERENCIÁK A TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN

A termelőszövetkezetekben a jövedelem differenciák végső oka nagyrészt a *természeti feltételek* különbsége. A jövedelemszabályozásnak is alapvető feladata e differenciák csökkentése. Ezért e fejezetben a különbözeti járadék keletkezését és elvonását tárgyaljuk.

1. A jövedelem differenciák és a különbözeti földjáradék

A különbözeti járadék termelőszövetkezeten *belüli* elosztását vizsgálva tisztázunk kell azt, hogy a különbözeti járadék mekkora hányada válik *személyes jövedelemmé* és mekkora hányada alkotja az *üzemi tiszta jövedelmet*. Ezt megelőzően — ha

feltételezzük azt, hogy a különbözeti járadék a v:m arányában oszlik meg — a termelőszövetkezeti bruttó jövedelem megoszlását kell nyomon követnünk. Csongrád megyében 1966-ban a rendelkezésre álló bruttó jövedelem a következőképpen oszlik meg: a) személyes jövedelem 74, b) felhalmozás 14, c) központi elvonás 12%.

A fentiekből az következik, hogy a járadék viszonylag nagy része válik a szövetkezetekben *személyes jövedelemmé*. Ez azt eredményezi, hogy nőnek a *szövetkezeti gazdaságok közötti különbségek* a személyes jövedelmek nagyságában, valamint azt, hogy ez csökkenti a termelőszövetkezetek *fejlődési ütemében* mutatkozó különbséget, mivel a földjáradék így nem növeli számottevően a felhalmozást.

A földjáradék és a személyes jövedelem

A következőkben igyekszem megközelítően kimutatni, hogy milyen hatással van a földminőség a tagok jövedelemrészesedésének nagyságára, milyen különbségek keletkeznek ennek következtében a termelőszövetkezetek között.

A földminőség és a személyes jövedelem viszonya a Csongrád megyei termelőszövetkezetekben

2. sz. táblázat

Megnevezés	I szántóegység sége eső aranykorona	Személyes jöved. dolg. tag/Ft		Tagok munka szerinti részesed. dolg. tag/Ft		„Földjáradék” dolg. tag/Ft	
		1965	1966	1965	1966	1965	1966
Szegedi járás	10,0	9580	11960	9009	11237	561	723
Szentesi járás	12,8	15300	17200	14404	16010	896	1190
Makói járás	10,8	17900	19600	16858	18360	1042	1240
Megye összesen	13,2	14580	16137	13770	15124	810	1013

Forrás: A Csongrád megyei termelőszövetkezetek zárszámadási összesítője. 1966.

Megállapíthatjuk, hogy: a) Szoros összefüggés van a földminőség és a személyes jövedelem nagysága között. Hiszen a megyei átlaghoz képest a jobb minőségű földeken 18%-kal magasabb, a rosszabb minőségű földeken pedig 44%-kal alacsonyabb a személyes jövedelem. (A jó és rossz földek személyi jövedelmei között 62% a különbség.) b) A személyes jövedelmek különbségei alakulásának az *uralkodó tendenciája* a növekedés (1962-ben pl. a személyes jövedelmek eltérése jóval kisebb volt). Ellenható tényező azonban itt a megfelelően alkalmazott állami támogatás, valamint az, hogy a rosszabb földminőségű termelőszövetkezetekben *viszonylag* nagyobb a *felhalmozási ráta*. (Pl. 1966-ban a makói járásban 13,1, a szegedi járásban 14%.) c) A fenti összefüggést keresztezheti egyéb tényezők hatása: a művelési ágak megoszlása, a vetésszerkezet alakulása, valamint az egy szántóegységre jutó beruházott vagyon nagysága.

A különbözeti járadék tehát igen *jelentős különbségeket okoz a különböző gazdaságokban ugyanazért a munkáért járó személyes részesedés nagyságában*. A jövedelemrészesedés nagyságában mutatkozó eltérések azonban nem csupán a szabályozó feltételek és az ennél jobb feltételek mellett termelő gazdaságok között állnak fenn, hanem a jobb feltételek mellett működők között is, hiszen a szabályozó feltételektől való elérések mértéke nem azonos.

A különbözeti földjáraadék hatását a *termelőszövetkezeti munka szerinti elosztásra* a következőkben foglalhatjuk össze:

a) A munka szerinti elosztás szocialista elvének érvényesülését sérti az, hogy a különbözeti földjáraadék nagy részét személyes jövedelemként használják fel. Hiszen az azonos munkamennyiségért járó munkadíjban jelentős különbségeket okoz a termelőszövetkezetek között. A termelőszövetkezeteken belül általában ilyen hatása nem mutatkozik, mivel a járaadékot is munka szerint osztják szét. Az elsajátítás egyenlőtlenségei, a tulajdoni elkülönültég mindig differenciálják a személyes jövedelmeket. A termelőszövetkezetekben a munka szerinti elosztással kapcsolatos egyenlőtlenségek (pl. az emberek eltérő munkaképessége), az árutermeléssel kapcsolatos egyenlőtlenségek (pl., hogy a vállalatok ráfordítása eltér a társadalmi ráfordításoktól) *kiegészülnek* egy újabb egyenlőtlenséggel, a *természeti feltételek egyenlőtlen elsajátításával*. Ezek a természeti feltételek a mezőgazdaságban *alapvető termelési feltételek*, s ugyanakkor *termés különbségeket* okoznak.

b) A különbözeti földjáraadékot nem indokolt alapvetően *személyes anyagi ösztönzés* céljaira felhasználni. A munka szerinti elosztás gazdasági törvénye megköveteli a járaadék közvetlen elvonását a szocialista állam által az egész társadalom számára, vagy közvetett „elvonását” a gazdaságon belüli felhalmozásra.

A különbözeti földjáraadék és a termelőszövetkezeti felhalmozás

A különbözeti földjáraadék elvonása nemcsak azért követelmény, mert a termelő egységek közötti viszonylatban sérti a munka szerinti elosztás törvényét. A szövetkezeti gazdálkodás fejlődésének a gyorsasága elsősorban az üzemi tiszta jövedelem nagyságától és a felhalmozásra jutó rész nagyságától függ. Az utóbbit viszont jórészt a termelőszövetkezeti kollektíva döntése határozza meg. Ebből az következik, hogy a *különbözeti földjáraadék nagyságától is függ a termelőszövetkezetek termelésének növekedési üteme*. A termelőszövetkezetek gazdasági fejlődésében viszont ebből eredően *aránytalanságok* keletkeznek, amelyek nagyrészt függetlenek a termelőfolyamat saját munkájával összefüggő tényezőitől. Továbbá, a fejlődési ütemben mutatózó eltérések *visszahatnak*, és tovább fokozzák az eleven munka díjában a szövetkezeti gazdaságok közötti különbségeket. Vizsgáljuk meg az elmondottakat számszerűen.

A földminőség, valamint a vagyon és a felhalmozás viszonya a Csongrád megyei termelőszövetkezetekben (1966)

3. sz. táblázat

Megnevezés	Tsz-ek száma	Arany korona/ szántóegység	Közös vagyon Szántóegység/Ft	Tiszta vagyon Szántóegység/Ft	Felhalmozás Szántóegységre Bruttó jöv. %-ban
Szegedi járás	53	10,0	4769	3025	291 14,0
Szentesi járás	27	12,8	6248	4021	422 16,1
Makói járás	18	15,8	6302	4559	593 13,1
Megye összesen	—	13,2	5708	3779	374 13,7

Forrás: Uo.

A táblázatból kitűnik, hogy: a) A *tiszta vagyon* a jobb minőségű földdel rendelkező tsz-ekben mintegy 21%-kal nagyobb, a rosszabb földdel rendelkezőkben pedig 25%-kal kisebb, mint a megyei átlag. (A jó földeken pedig 51%-kal magasabb

a tiszta vagyon, mint a rosszabbakon.); b) A területegységre eső *felhalmozás* a jobb földdel bíró tsz-ekben 59%-kal nagyobb, a rosszabb minőségű földűekben 29%-kal kisebb, mint a megyei átlag. (A jó földeken 104%-kal nagyobb, mint a rosszabbon.) c) A felhalmozás *abszolút* terjedelmében a különbségek nagyobbak, s a felhalmozás *viszonylagos* nagysága a jobb szövetkezetekben kisebb.

A járadék tehát jelentős *különbségeket hoz létre a szövetkezetek gazdasági fejlődésének ütemében*, s ez a különbség növekszik annak következtében, hogy a jó földön működő gazdaságok mindinkább elérik a *ráfordítások társadalmi színvonalát és képesek pótlólagos ráfordításokra*. A nagyobb felhalmozás nagyobb különbözeti II. számú járadékot biztosít, aminek abszolúte megint nagyobb része kerül felhalmozásra.

A járadék nagy részét felhasználják termelésbővítésre, amely kettős előnnyel jár: korlátozza a munka szerinti elosztás nagyobb mértékű megsértését, ugyanakkor a járadék felhasználása a jobb minőségű földeken a termelés gyors ütemű növelését, s a ráfordítások leghatékonyabb kihasználását biztosítja. E hatáshoz természetesen az szükséges, hogy a ráfordításokat azoknak a növényeknek a termelésében eszközöljék, amelyek számára az üzemen belül valóban jó minőségű föld áll rendelkezésre, és amelyek termékére a népgazdaságnak szüksége van.

A különbözeti járadék felhalmozása az említett előnyök mellett bizonyos *kedvezőtlen hatásokat* is eredményez. Mégpedig a szövetkezeti (csoport) tulajdon és a gazdálkodás irányításának szövetkezetekre jellemző módszerei között a járadék felhalmozása vagyoni különbségek növekedésére vezet az egyes gazdaságok között. Ezek a különbségek, ha *nem is közvetlenül*, hanem mondjuk a társadalmi alapok nagyságán keresztül, feltétlenül megmutatkoznak az egyes gazdaságok tagjai eltérő életszínvonalában. Továbbá, ha a járadék hatását az élömmunkadíj nagyságára megszüntetjük, akkor felszámoljuk a járadék felhalmozásának anyagi ösztönzését. Az egész kérdéskomplexum megoldása attól függ, hogy hogyan találjuk meg a földjáradék kategória belső ellentmondása megoldásának legmegfelelőbb mozgásformáját. Vagyis azt az ellentmondást, hogy *a járadék szövetkezetek javára való elosztása nem kívánt jövedelemkülönbségek forrása, ugyanakkor a járadék termelése népgazdasági érdek, mert „mögötte” a legolcsóbban létrehozott termékmennyiség van.*

2. A jövedelem-differenciák csökkentésének útjai⁴

A termelőszövetkezeti termelési- és jövedelem-differenciákról általában

A termelőszövetkezeti szektorban a tulajdoni elkülönültség igen erős. Ennek oka az elsajátítás nagy mennyiségi egyenlőtlenségeiben van. Ez viszont a *technikai-természeti munkamegosztásból* következik. Az elsajátítás egyenlőtlenségei a *termelési feltételek és a jövedelmek egyenlőtlenségeiben* fejeződnek ki. A mezőgazdaságban az a sajátos, hogy *egyfelől* a termelési egyenlőtlenségek között jelentősek a természeti feltételek egyenlőtlenségei és az ezzel összefüggő jövedelem-differenciák, *másfelől* az, hogy ezen egyenlőtlenségek megszüntetésének bizonyos korlátját képezi az, hogy a szocialista állam itt nem annyira mint tulajdonos, hanem mint a *politikai hatalom* funkcionál.

A termelőszövetkezeti szektorban a természeti feltételekkel összefüggő jövedelem-differenciáknak más szektorral azonos vonása az, hogy a *tulajdoni elkülönült-*

⁴ Itt főképpen a földminőséggel kapcsolatos jövedelemkülönbségek csökkentéséről lesz szó.

séggel kapcsolatos, s hogy ez az *anyagi ösztönzés* oka és következménye. De különbözik abban, hogy *korlátozzák a munka szerinti elosztás* elveinek érvényesülését és *tartósan hatnak*. A szövetkezetek közötti jövedelemkülönbségek *megszüntetésénél (mérséklésénél)* fontos az, hogy: *a) A jövedelemkülönbségek csökkenthetők a termelési differenciák csökkentése nélkül is (pl. jó szövetkezetektől nagyobb adó elvonása), ez azonban valamilyen formában visszahat a termelési feltételek differenciáinak csökkentésére is; b) Azokat a jövedelemkülönbségeket kell elsősorban csökkenteni, amelyek a természeti, s nem a gazdasági feltételekkel kapcsolatosak.*

A természeti jövedelemkülönbségek csökkentésének alapkövetelménye az, hogy ennek nagyságát gazdaságonként meg tudjuk határozni. Maga a csökkentés útja lehet a „gyengébb” szövetkezeteknek nyújtott nagyobb állami támogatás; a „jó” szövetkezetektől jelentős jövedelemelvonás, vagy a két módszer együttes alkalmazása. Az első megoldás gyengéje, hogy legkevesebbé hatékony területeken növeli a ráfordításokat, a másikkal az, hogy a leghatékonyabb területeken korlátozza a felhalmozás méreteit. A fenti megoldások csökkentik ugyan a jövedelemkülönbségeket, de ellentétesek a népgazdasági érdekekkel, másfelől az anyagi ösztönzés lehetőségét csökkentik.

A jövedelemkülönbségek szabályozás olyan rendszerére van tehát szükség, amely a rosszabb minőségű földeken nagyobb személyes jövedelemnövekedést, a jobb minőségű földön pedig gyorsabb felhalmozásnövekedést biztosít, mindezeket az általános színvonal növekedése mellett.

A személyes jövedelmek különbségének mérséklése

A személyes jövedelmek viszonylag alacsony színvonalon nagy mértékben differenciálódnak. 1964-ben a „jó” szövetkezetekben az 1 tagra jutó személyes jövedelem 2,4-szer nagyobb volt, mint a „gyengébbekben”.⁵ Vagyis a gyenge tsz-ekben túl alacsony, a jókban pedig nem túl magas a személyes jövedelem. A jelenlegi helyzet az, hogy a mezőgazdasági munkadíjszínvonal alacsonyabb az ipari színvonalnál, másfelől a munkadíjak differenciája nagyobb, mint az iparban. Az is megállapítható, hogy a közös gazdaságokból származó személyes jövedelmek differenciái alig kisebbek, mint az átmeneti korszak kisparaszti gazdaságainak differenciái voltak.

Milyen úton történhet a lényeges személyes jövedelemkülönbségek csökkentése? Sokan úgy vélik, hogy megoldaná ezt a társadalmi, az egységes garantált munkadíjszínvonal bevezetése. Ez nem megoldható követelmény a fejlődés jelenlegi fokán. Hiszen: *a) Az állami szektorban sem egységes teljesen az azonos munkáért járó díj, noha sokkal kisebbek a munkadíj különbségek. b) Az új gazdaságirányítási rendszerben szoros kapcsolatot kell kialakítani egyfelől a személyes és a vállalati jövedelem, másfelől a vállalati és a nemzeti jövedelem között. A személyes jövedelmek függenek a társadalmi teljesítménytől (a munka nemzeti jövedelem-termelő szerepétől). Ez bizonyos fokig differenciálja az azonos munkák díját is. c) A társadalmi munkadíj nem jelent sohasem egységes színvonalat. Ezen az olyan társadalmilag átlagos munkadíjat értünk, amelyet a társadalom általában elismer. De ettől a népgazdasági átlagtól az egyes gazdasági egységek munkadíjszínvonala eltér. (Tehát a társadalmi munkadíj is csak *uralgó tendencia*.) d) A jövedelemkülönbségek ösztönöznek a népgazdasági érdekek megfelelő munkára. Ezért: a) A személyes jövedelemkülönbségek teljes megszüntetése nem indokolt, csupán *mérséklése*; b) A munka*

⁵ Állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodása. 1961—1964-ben. (KSH. 1966. Bpest.)

szerinti elosztás nem független attól, hogy a *társadalmi haszonhatás motíválja* az azonos egyéni munkateljesítményért járó munkadíjat; c) A személyes jövedelmkülönbségeket úgy kell mérsékelni, hogy elsősorban a *természeti feltételekkel* összefüggő, valamint a *társadalmi munkateljesítménytől eltérő* jövedelmkülönbségeket kell nagyobb mértékben csökkenteni.

A felhalmozás ütemében mutatkozó különbségek

A „jó” és „gyenge” termelőszövetkezetek *felhalmozásának különbségei országosan nagyobbak, mint* a személyes jövedelmek különbségei. A „jó” tsz-ek felhalmozása mintegy 6,5-szerese a gyenge tsz-eknek. (A bruttó jövedelemben a felhalmozás aránya 13,6, illetve 21,5%.)⁶ A felhalmozásban mutatkozó növekedési ütem-különbség csökkentése — szemben a személyes jövedelmekkel — nem indokolt. *Egyrészt* mivel a felhalmozás aránya a „jó” tsz-ekben alig haladja meg az országos átlagot (20,2%). *Másrészt* a ráfordítások jelenleg itt a lehetőlegényebbek. *Harmadrészt* a személyes anyagi érdekelttség egyébként is húzóerővel bír a bruttó jövedelem nagyobb hányadának kiosztására, s a jelenlegi jövedelemszabályozási mechanizmus sem hat ezzel szemben.

Ezért véleményem szerint a termelőszövetkezeti szektor megszilárdulása után arra kell törekedni, hogy a *járadék mind nagyobb része a felhalmozást szolgálja*. Természetesen ez teljesen nem oldja meg a kérdést, mert az egyik évi nagyobb felhalmozás a következő évi nagyobb fogyasztásnak teremt lehetőséget. Az erre irányuló folyamatos törekvés realizálása mégis a népgazdasági érdekeknek megfelelő: csökkenti a munkadíjdifferenciákat és a jó földeken növeli a lehetőlegényebb ráfordításokat.⁷

Milyen úton lehet ezeket a lényeges jövedelmkülönbségeket (főként személyes jövedelmkülönbségeket) — amelyek nem kis részben a különbözőzeti járadékból származnak — csökkenteni? Az egyik út: a termelőszövetkezetek átlagföldterületének a termelőerők fejlődésével járó növekedése. Ha nagyobb a földterület, a különbségek kevesebb gazdasági egység között állnak fenn, és a nagyobb gazdasági egységeken belül a földminőségek jobban kiegyenlítődnek. A másik út: a különbözőzeti járadék meghatározott részének az elvonása. A harmadik út: rossz természeti feltételekkel bíró tsz-ek állami támogatása.

A jövedelem-differenciák csökkentése a járadék-elvonással kapcsolatban van a *földjáradék kategória lényegével és a vele kapcsolatos anyagi ösztönzés kérdésével*. A földjáradék kategória lényegét a benne rejlő ellentmondások alkotják. Így *természeti és gazdasági oldalának* ellentmondása, valamint a *szövetkezeti parasztság és az egész társadalom viszonyát* kifejező érdekellentmondás. A parasztság érdeke az, hogy a járadékot *teljes egészében* realizálja, a szocialista államé pedig az, hogy a járadék gazdaságnál hagyásával a *népgazdasági érdekeknek* megfelelő anyagi ösztönzést valósítson meg. (A természeti feltételeknek megfelelő termelési szerkezet, valamint a jó földeken a pótlólagos ráfordítások anyagi ösztönzését.) A földjáradék kategória anyagi ösztönzőként való felhasználása a népgazdasági feladatok megoldása érdekében a *munkától függetlenül differenciálja a jövedelmek nagyságát*.

A földjáradék kategória ellentmondásából következik a *járadék megosztása* a szövetkezet és az állam között, valamint a *járadék szövetkezeti felhalmozásra „irá-*

⁶ Vági Ferenc: A termelőszövetkezeti jövedelmek kiegyenlítéséről. (Közgazdasági Szemle, 1966. 7—8. sz.)

⁷ Ezért indokolt az új irányítási rendszerben olyan adónem bevezetése, amely szabályozza a tsz — felhalmozás és — fogyasztás viszonyát.

nyitása". Ez is mutatja, hogy nem lehet minden természeti feltétellel összefüggő jövedelem-differenciát felszámolni, hiszen ez egyfelől a parasztság egyes rétegeinél *jelentős jövedelemcsökkenéssel járna*, másfelől a természeti feltételekből adódó jövedelem-differenciák teljes megszüntetésével a járadék megszűnik, mint a *pótlólagos ráfordítások ösztönzője*.

A *járadékszabályozásnak (járadék-elvonásnak)* a továbbiakban két mechanizmus-elemével: a mezőgazdasági árakkal és adókkal foglalkozunk röviden.

Az árral történő jövedelem-differencia csökkentéséről azt mondhatjuk, hogy a *mezőgazdasági termékek árának értékszint alatti megállapítása, bár kismértékben eszköze a járadék-elvonásnak, de a nagyobb mértékű elvonásnak alapvető eszköze nem lehet, mivel:*

a) Az ár útján történő elvonás az átlagos tiszta jövedelmet is terheli és funkciója a mezőgazdaság össz társadalmi szükségletekhez való hozzájárulása;

b) Az ár, mint a jövedelemelosztás eszköze, főképp a nemzeti jövedelemnek a munkások és a parasztok közötti elosztásában működik, s a társadalmi (átlagos) tiszta jövedelemhez kapcsolódik;

c) Az elvonás e formája a különbözőzeti tiszta jövedelem ideiglenes realizálását sem teszi lehetővé;

d) A mennyiségi összefüggések oldaláról vizsgálva, az elvonás jóval inkább csökkenti az átlagos tiszta jövedelmet, mint a különbözőzeti földjáradékot, illetve nem változtatja meg lényegesen a jövedelmeknek a különbözőzeti járadékból adódó különbségeit.

Az áron keresztül történő elvonás „fogyatékosága” az is, hogy a különbözőzeti I. és II. számú járadékot egyforma mértékben érinti, sőt, amennyiben a különbözőzeti II. sz. járadék a pótlólagos ráfordítások növekvő termelékenységevel kapcsolatos, akkor az árral inkább a különbözőzeti II. sz. mint a különbözőzeti I. sz. földjáradékot vonják el. Ezzel függ össze az a kérdés is, hogy érdemes-e a járadék *I. és II. formáját az elvonás szempontjából megkülönböztetni?* Nézetem szerint feltétlenül érdemes. A különbözőzeti járadék I. és II. formája gazdasági természetét tekintve *alapvetően* azonos: mind a kettő a jó földminőséggel kapcsolatos. De ugyanakkor a különbözőzeti II. sz. járadék feltételezi a pótlólagos ráfordításokat. Más szóval, eleve törekvést jelent a járadék felhalmozására és a népgazdaságilag leghatékonyabb helyen való ráfordítás növelésére. Ha figyelembe vesszük, hogy a *mezőgazdasági árszínvonal* (benne bizonyos növényfélések ára is) a következő időszakban növekszik, nyilvánvaló, hogy az *ár jövedelem-elvonó szerepe* csökken.

A földadó járadék-elvonó képességének ez az alacsony foka főképp azzal magyarázható, hogy a tényleges jövedelem-differenciák gyakran nem azonos arányúak az aranykorona tiszta jövedelem-differenciáival; a földadó nemcsak a jobb minőségű, hanem a közepes minőségű földek is „működik”, mint érték-elvonó; a növénytermelés termékeinek jelenleg viszonylag magasabb ára miatt az adó egy része a piaci tiszta jövedelmet vonja el, s nem a különbözőzeti járadékot.

Termelőszövetkezeteink *jövedelemadóként* a munka szerinti személyes jövedelem meghatározott százalékát fizetik a szocialista államnak. Mégpedig a munkadíj részesedésének 7%-át.

Mennyiben tölti be jelenlegi jövedelemadó-rendszerünk a különbözőzeti földjáradék elvonásának szerepét?

Először nem kielégítő a jövedelemadó járadék-elvonó szerepe, mert ez a jövedelem-többletnek csupán egy részét érinti, ti. azt, amely a személyes jövedelem elemévé válik és nem a szövetkezet egész jövedelem-többletét. Másodsor, nem kielégítő a jövedelemadó rendszerünk azért sem, mert nem differenciált a jövedelemadó

kulcsa. A gyenge termelőszövetkezetekben a szükséges munka terméke értékének (élő munkadíjának) egy részét is, és az átlagos tiszta jövedelem nagy részét is elvonja, s így növeli a jövedelemkülönbségeket, noha a jövedelemadó funkciója éppen nem az alacsony személyes jövedelmek csökkentése, hanem a termelőszövetkezeti jövedelem egy részének elvonása.

Mezőgazdasági adórendszerünknek a legnagyobb fogyatéka tehát az, hogy *nem csökkenti a termelőszövetkezetek közötti jövedelemkülönbségeket*, sőt a jövedelemnek relatíve nagyobb részét vonja el a gyenge termelőszövetkezetekben, mint a közepesekben és jókban.

Milyen módosításokat indokolt végrehajtani a jelenlegi adórendszeren, hogy az jobban megfeleljen a járadékfelvonás követelményének?

A földadónak a földjáradékfelvonásra való alkalmassága nőne akkor, ha az átlagosnál nagyobb aranykorona tiszta jövedelem esetén progresszíven kerülne kivételre. Mondjuk aranykoronánként 4,1—6 kg-ot tenne ki a földminőségtől függően. A földadó jelenlegi formájának éppenséggel kisebb a járadékfelvonó szerepe, mivel katasztrális holdanként 20 aranykoronánál magasabb tiszta jövedelmet nem adóztathat meg. Nézetem szerint éppen a járadékfelvonás érdekében a 20 aranykorona tiszta jövedelmet meghaladó földeket — ha az aranykorona megközelítően tükrözi a föld minőségét — progresszíven kellene adóztatni. Ebben az esetben azonban szélesebb körűen kellene biztosítani a búzának más növényekkel való helyettesítését, mert ellenkező esetben a jó termőhellyel, de nagy tagsűrűséggel rendelkező termelőszövetkezetekben nehézségek keletkezhetnek.

A jövedelemadó rendszer tökéletesítését jelentené, ha azokban a gazdaságokban, amelyekben az élő munkadíj alacsonyabb a társadalmi színvonalnál, csökkent adókulcsot alkalmaznának.

A jövedelemadó kulcsát az aranykorona tiszta jövedelem szerint differenciálni kellene, továbbá differenciálni lehetne azt a személyes jövedelem nagysága szerint is. Kimutattam ugyanis, hogy a jobb földeken nagy lehet a munkaegység értéke, de mégsem történik járadékfelvonás, mert kevés a területegységre felhasznált munkaegységek száma.

A jövedelemadó alapja lehet a bruttó jövedelem, a személyes jövedelem és a tiszta jövedelem. Nézetem szerint legmegfelelőbb ha a jövedelemadó alapjául — bár az új gazdasági mechanizmus vitája során más vélemények is voltak — a személyes jövedelem szolgál. Részben azért, mert a bruttó jövedelemnek nagyobb részét teszi ki a személyes jövedelem, mint a tiszta jövedelem, s így a földminőséggel összefüggő jövedelemtöbbletek nagyobb részét lehet elvonni részben azért, mert ez korlátozza bizonyos mértékig a felhalmozása alap csökkentésére irányuló törekvéseket.

Az új gazdaságirányítási rendszerben az adórendszert jobban alárendeljük annak, hogy csökkentse a földminőségből származó jövedelemkülönbségeket, és annak, hogy szabályozza a szövetkezeti felhalmozás és fogyasztás viszonyát. Ennek érdekében: *a)* Az adó változatlan színvonalán belül növekszik a földadó aránya. (Ez az adó nem inkább járadékfelvonó); *b)* A földadó jobban differenciálódik a földminőség szerint. (Az eddigi aranykoronánként 4 kg búza helyett 2—7 kg búza között lesz megállapítva); *c)* A későbbiek során „reguláló” adót alkalmazunk, amely akkor adóztat, ha a bruttó jövedelem a meghatározottnál nagyobb részben válik személyi jövedelemmé. (A reguláló adó kulcsát is indokolt a földminőség szerint differenciálni.)

Д-р Лайош Надь:

ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТЬ В ДОХОДАХ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Статья изучает специфику заинтересованности и в доходах в сельском хозяйстве, с особым учетом введения новой системы управления экономикой.

Первый вопрос обсуждает экономические вопросы заинтересованности в доходах в сельскохозяйственных производственных кооперативах. В рамках этого анализирует распределение затрат живого труда в кооперативах. Устанавливает, что прибавочный продукт и в сельскохозяйственных кооперативах разделяется на две части: прибавочный продукт для коллектива и прибавочный продукт для общества. Здесь однако большее количество прибавочного продукта выпадает на долю коллектива. Далее автор рассмотрел вопросы заинтересованности в брутто и нетто доходах в сельскохозяйственных кооперативах. Основным экономическим условиям социализма соответствует заинтересованность в доходе брутто, это однако не означает предполагая соответствующий уровень цен на сельскохозяйственные продукты —, что новая стоимость не разделяется на оплату труда и на чистый доход и что можно ренебечь накоплением. В заключение статья рассматривает уровень и распределение доходов брутто в сельскохозяйственных производственных кооперативах области Чонград.

Второй вопрос расследует взаимоотношение в кооперативах регулирования доходов и дифференциации доходов. В рамках этого обсуждает различные формы лишения доходов, как средства государственного регулирования. Обсуждает причины размеров дифференциации доходов между кооперативами, с особым учетом различных дифференциальных рент и в заключение пути уменьшения разницы в доходах.

Dr. L. Nagy

DIE ERTRAGSINTERESSIERTHEIT UND DER WIRTSCHAFTSMECHANISMUS IN DER LANDWIRTSCHAFT

Die Arbeit untersucht die Eigenheiten der Ertragsinteressiertheit in der Landwirtschaft, mit besonderem Hinblick auf die Einführung des neuen Systems der Wirtschaftslenkung.

Als erstes Problem werden die volkswirtschaftlichen Fragen der Ertragsinteressiertheit in den Produktionsgenossenschaften behandelt. Dabei wird die Verteilung des lebendigen Arbeitsaufwandes in den LPG-s analysiert und festgestellt, dass sich das Mehrprodukt auch in den LPG-s auf zwei Teile verteilt: auf das Mehrprodukt für das Kollektiv und das Mehrprodukt für die Gesellschaft. Hier ist jedoch quantitativ das für das Kollektiv erzeugte Mehrprodukt grösser. Weiterhin werden die Fragen der Interessiertheit am Brutto-Nettoertrag in den LPG-s untersucht. Den grundlegenden wirtschaftlichen Verhältnissen des Sozialismus entspricht die Interessiertheit nach dem Bruttoertrag, was jedoch nicht bedeutet, dass — ein entsprechendes landwirtschaftliches Preisniveau vorausgesetzt — sich der neue Wert nicht Arbeitslohn und Reinertrag verteilt und dass die Akkumulation vernachlässigt werden kann. Die Arbeit untersucht schliesslich auch das Niveau und die Verteilung des Bruttoertrages in den LPG-s des Komitats Csongrád.

Als zweites Problem wird der Zusammenhang zwischen Einkommensregelung und Einkommensdifferenzen in den LPG-s untersucht. In diesem Rahmen werden die verschiedenen Formen der Einkommensentziehung als Mittel der staatlichen Regulierung behandelt. Schliesslich werden noch die Ursachen der Einkommensdifferenzen mit besonderem Hinblick auf die Differentialbodenrente untersucht und die zur Verminderung der Einkommensdifferenzen möglichen Wege behandelt.

DR. CSENDES BÉLA

A MEZŐGAZDASÁGI ÁRAK SZEREPE A TERMELŐSZÖVETKEZETEK ANYAGI ÖSZTÖNZÉSÉNEK FEJLESZTÉSÉBEN

A szövetkezeti gazdaságok sajátos helyzetükből következően tevékenységük olyan megválasztására törekszenek, amely mellett — adottságaik ésszerű felhasználásával — *a legkedvezőbb* eredményt érhetik el. Anyagi érdekelttségük erre ösztönzi őket, következésképpen termelésüknek a társadalmi újratermelés folyamatába való eredményes bekapcsolása, döntéseiknek a népgazdasági célkitűzésekkel való összhangbahozaása, csak az anyagi érdekelttségük figyelembevételével lehetséges.

A gazdasági mechanizmusunk megjavítására irányuló munka csak akkor vezethet eredményre, ha számol a szövetkezetek adott helyzetével, ha a szövetkezeti anyagi érdekeltégre épít. Vonatkozik ez a szövetkezetekkel kapcsolatos ár- és pénzügyi rendszer kérdéseire éppúgy, mint a tervezési, felvásárlási stb. rendszerre.

A szövetkezeti érdekből adódó döntéseknek a népgazdasági célokkal való egyeztetésére az állam döntően a gazdasági ösztönzőkkel, az ár- és pénzügyi rendszer megfelelő rendszerével hathat. Az anyagi ösztönzés eszközeinek kell mind népgazdasági, mind üzemi szinten lehetővé tenni az érdekek egyeztetését, a gazdasági tisztánlátást, a szövetkezetek termelésének szabályozását.

Az állami irányítás gazdaságpolitikai (gazdasági ösztönző) eszközei között döntő szerepe van az árrendszernek.

Ezt a jelentős szerepet azonban csak akkor képes jól ellátni, ha az árrendszer megfelel az alábbi követelményeknek:

- az árak tükrözik a társadalmilag szükséges ráfordításokat,
- ösztönöznek a társadalom szükségleteinek megfelelő termelési szerkezet kialakítására,
- elősegítik a műszaki fejlesztést,
- kellően rugalmasak, alkalmazkodnak a piac követelményeihez és egyúttal viszonylagos jövedelemstabilitást és megfelelő termelési biztonságot nyújtanak.

Korábbi (1966 előtti) mezőgazdasági áraink ezeknek a követelményeknek sok tekintetben nem feleltek meg.

I.

A KORÁBBI (1966 ELŐTTI) MEZŐGAZDASÁGI ÁRRENDSZER FŐBB PROBLÉMÁI

Az 1965 előtti években érvényesült mezőgazdasági árrendszert (eltekintve az időközben végrehajtott nem túlságosan számottevő módosításoktól) lényegében még 1957-ben vezettük be. Ebben az időben a magyar mezőgazdaságban túlnyomó volt a kisparaszti gazdálkodás. Mivel az egyéni gazdaságokban ekkor már sem a hajlam, sem a lehetőség nem volt meg a termelés valamennyire is számottevő beru-

házással járó fejlesztésére, a mezőgazdasági árszínvonal kialakításánál elvként érvényesült az, hogy számottevő beruházást lehetővé tevő jövedelmet a felvásárlási árak ne tartalmazzanak.

Időközben azonban megszűnt az egyéni gazdálkodás, létrejöttek a termelőszövetkezeti gazdaságok. Ezzel egyidőben azonban a mezőgazdasági árakat, az új — gyökeresen megváltozott — viszonyok követelményeinek megfelelően nem módosítottuk, hanem *lényegében* fenntartottuk a kisparaszti viszonyokra (amikor a felhalmozás nem volt cél) szabott mezőgazdasági árakat. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével létrejött új helyzet alapvetően különbözik a korábról. A termelőszövetkezeti viszonyok kedvező lehetőségeket biztosítanak a mezőgazdasági termelőerők gyors ütemű fejlődésének. Ehhez azonban jelentős beruházások szükségesek. Olyan mezőgazdasági árakra van szükség, amelyek a termelőszövetkezeti üzemeknek lehetőséget nyújtanak a szükséges beruházási feladatok megvalósítására. A korábbi mezőgazdasági árszínvonal ezt a lehetőséget nem biztosította.

A mezőgazdasági árrendszer értékelésekor feltétlenül figyelembe kell venni a termelőszövetkezetek sajátos jellegét. Mindenekelőtt a következőket:

- a) A szövetkezetek termelőeszközei csoporttulajdonra képeznek.
- b) A csoporttulajdon viszonyai között a csoport tagjai csak az általuk megtermelt jövedelmet használhatják fel.
- c) A termelési kérdésekben a szövetkezeti kollektíva dönt és viseli a helytelen döntések káros következményeit éppúgy, mint a helyes döntések előnyeit.
- d) A csoporttulajdon elvei gyakorlatilag nem érvényesülhetnek hatékonyan abban az esetben, ha a termelési döntésekhez nem biztosítják az árak a szükséges mértékű felhalmozás lehetőségeit is.

A szocialista nagyüzemek létrehozásának időszakában és az ezt követő néhány évben indokolt volt a kisparaszti gazdaságok viszonyaira felépített árak alkalmazása, mivel az átszervezés során felmerülő, a kieső kisparaszti termelőeszközök pótlását, a nagyüzemi termelés megindításához szükséges beruházásokat a termelőszövetkezetek mindenképpen csak jelentős állami támogatással valósíthatták volna meg. A közös termelés megindítását a nagyüzemi feltételek kialakítását célzó beruházások állami erőből történő biztosítása egyben módot nyújtott arra is, hogy az erőforrások elosztásánál szinte szövetkezetenként differenciáltan lehessen érvényesíteni az állam politikai, gazdasági és szociális szempontjait.

Az 1959—1965 közötti években érvényesített ár- és pénzügyi rendszer alapvetően arra épült, hogy a kieső kisparaszti termelőeszközök pótlása és a nagyüzemi gazdálkodáshoz szükséges további új termelőkapacitások létesítése *döntően* állami hitelekkel történt. A termelőszövetkezeteket ebből kifolyóan nagy hiteltartozások terhelték. Visszafizetés esetén a szövetkezetek egy része nem lett volna képes (az adott mezőgazdasági árak mellett) a termelésnövelési lehetőségeit is figyelembe véve pótolni az elhasznált termelőeszközöket és a kívánt mértékben növelni tagjai jövedelmét.

A mezőgazdasági árszint a termelőszövetkezetek számottevő hányadában még a hiteltartozások törlése esetén *sem* biztosította volna azt, hogy a termelőszövetkezetek az árakban visszakapják az elhasznált termelőeszközök pótlásához szükséges (társadalmilag indokolt) értéket (az amortizációt) és egyidejűleg — feltételezve a termelés emelkedését is — növeljék tagjaik jövedelmét is. Az adott árszint ezért nem volt képes megfelelően biztosítani a termelőszövetkezeti tagok anyagi érdekeltiségének érvényesítését. A paraszti életszínvonalnak a termelés növelésével egyidejűleg történő emelését biztosító árak szükségességét különösen aláhúzza a következő körülmény: A termelőszövetkezeti szektorban (szektorátlagban) még jelen-

leg is kihasználatlan munkaerőkapacitások vannak, és ez mezőgazdasági termelésünk növelésének egyik jelentős faktora. Minden ésszerű gazdaságfejlesztés azon alapszik, hogy a viszonylag bővében levő termelési tényezőket hozza mindenkéltt mozgásba. Termelőszövetkezeteinkben azonban a munkaerő bevonásának előfeltétele az, hogy a termelés növelésével egyidejűleg emelkedjék a termelőszövetkezeti tagok jövedelme is.

A szóban forgó mezőgazdasági árszínvonal mellett — a hiteltartozások leírása után is — csak állami erőből lehetett volna a termelőszövetkezetek egy részében biztosítani a termelésbővítés lehetőségeit. Ez esetben a központi és a helyi szervek feladatát képezte volna továbbra is a beruházási keretek megszabása, elosztása, a felhasználás ellenőrzése, stb. Ilyen körülmények között azonban számításba kellene venni a gazdálkodás bürokratikus vonásainak további terjedését. Elkerülhetetlenül fennállna és fokozódna az a káros jelenség, hogy az egyébként is szűkös eszközök sok esetben nem gazdaságosan kerülnek felhasználásra. Elképzelhetetlen ugyanis olyan gazdaság feletti irányító szerv, amely minden esetben helyesen képes felmérni az egyes termelőszövetkezetek azon sokrétű, legtöbbször egymástól erősen eltérő sajátos adottságait, amelyek a helyes beruházási döntésekhez nélkülözhetetlenek. De még abban az esetben is, ha feltételezzük azt, hogy irányító szerveink képesek, vagy képesek lesznek erre, egy olyan állapot, amikor a termelésfejlesztés legdöntőbb kérdéseiben nem a szövetkezeti tagok döntenek, alapjában ellenkezik a termelőszövetkezeti jelleggel.

Árrendszerünkben nem lehetett egészségesnek és gazdaságilag indokoltnak tartani azt, hogy az ipari és a mezőgazdasági árak eltérő tartalmúak. Mezőgazdasági árszínvonalunk nem tartalmazta a mezőgazdasági felhalmozáshoz szükséges tiszta jövedelmet, ugyanakkor az ipari árakban realizálódott nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban megtermelt tiszta jövedelem egy része is.

Ez azt a visszás helyzetet idézte elő, hogy évről-évre az értéknél alacsonyabb mezőgazdasági árszinttel (és az értéknél magasabb ipari árszint révén) jelentős mezőgazdaságban megtermelt értéket vontunk el, s hogy azután „állami támogatás” címén „juttassuk” azt vissza a mezőgazdaságnak. Az adott ipari és mezőgazdasági árarányok mellett lehetetlen volt biztosítani a népgazdasági tisztánlátást. Azt, hogy az eltérő tiszta jövedelem tartalmú árak milyen erősen torzítanak, érzékeltetik a következő számok. 1961-ben az *érvényes árakon* számítva az ipar hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez 58,1%, a mezőgazdaság hozzájárulása pedig 20,4% volt. Ezzel szemben *azonos típusú árakon* számítva az ipar részesedése csak 37,1%, míg a mezőgazdaság nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása 33% lett volna.* (Az OT Tudományos Osztályán végzett számítások adatai.)

Külön is fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a termelőszövetkezetek jellegéből adódó jövedelem megítélési módból kifolyóan, az állami vállalatokhoz képest, a tsz érzékenyebben reagál a magas termelőeszköz árakra. Viszonylag bőséges munkaerő esetén a termelőszövetkezetek számára még az esetben sem érdemes élmunkát, holtmunkával helyettesíteni, ha a holtmunka fokozott felhasználásával együttjáró kiadás a felszabaduló élmunkával elért megtakarítással megegyezik. Tekintettel arra, hogy termelőszövetkezeteink többségében jelenleg az egységnyi élmunkára jutó jövedelem (kiosztott jövedelem) rendkívül alacsony, a magas ipari eredetű termelőeszközárak akadályát képezik a termelőszövetkezetekben a korszerű termelési eljárások elterjedésének.

* A számítások a termelési ártípus *b*, *c* változata szerint történtek, ahol a lekötött termelőeszközöket és a bérköltséget is figyelembe veszik.

A mezőgazdasági árszínvonal kialakításának körülményei kihatottak a mezőgazdasági árarányokra is. Ezek az árarányok sok tekintetben nem feleltek meg a termelőségviszonyoknak. Közismert, hogy a kenyérgabonát sok termelőszövetkezetben nem szívesen termelték. Hasonlóképpen a szarvasmarhatenyésztés egyes területein sem megfelelőek az árarányok. Az árarányokon tehát feltétlenül változtatni kellett — és kell még a jövőben is — különben számolni kell azzal, hogy bizonyos termékeket a termelőszövetkezeti szektorokban továbbra sem fognak kellő mennyiségben termelni, illetve, hogy rendszeresen a szövetkezeti jelleget sértő adminisztratív előírásokat kell alkalmazni. Ez rontja a termelőszövetkezeti parasztság termelési kedvét, ezen túlmenően pedig akadályozza a kedvezőtlen jövedelmezőségű cikk termelésének fejlesztését, a termelési költségek csökkentését.

Mezőgazdasági ármechanizmusunk általában rugalmasabb volt mint az ipari. Ennek ellenére az árak rugalmassága elmaradt a követelményekhez képest. Az árak viszonylagos — a követelményekhez képesti merevsége akadályát képezte a keresletkínálat egyensúlyba hozásának. Évről-évre előfordult — főleg azon termékeknél, amelyeknél, nagy és gyakori termésingadozások vannak —, hogy a nagy termés esetén alkalmazott, viszonylag magasabb ár akadályozta a termés elhelyezését, vagy fordítva, gyenge termés esetén az árak merevsége folytán a rossz termés minden következménye a termelőket sújtotta.

II.

AZ ÉSSZERŰ MEZŐGAZDASÁGI ÁRRENDSZER NÉHÁNY KÉRDÉSE

1. Az árszínvonal meghatározásával szemben támasztott főbb követelmények

a) Az árszínvonal meghatározásánál figyelembe veendő ráfordítások. Az ésszerű, közgazdaságilag megalapozott mezőgazdasági árszínvonalnak a még művelés alatt tartandó (a népgazdasági szükségletek által meghatározott) legrosszabb földek átlagos ráfordításait kell figyelembe vennie. A legrosszabb föld alatt nem a lehető legrosszabb természeti feltételek között gazdálkodó néhány termelőszövetkezetet kell érteni, hanem a termelőszövetkezetek egy nagyobb csoportjának átlagát. Ilyen lehet például a legrosszabb természeti feltételek között gazdálkodó termelőszövetkezetek átlaga, amin a termelőszövetkezeti üzemek mintegy 20%-a értendő.

Az árszínvonal meghatározásánál figyelembe veendő legrosszabb földekkel kapcsolatban azonban nem lehet a mai termelési struktúrából kiindulni. Az illetékes mezőgazdasági irányító szerveknek mielőbb ki kellene alakítaniok az említett szövetkezeti üzemcsoportok kívánatos (távlatilag elérendő) termelési struktúráját. A közgazdaságilag indokolt mezőgazdasági árszínvonalnál a ráfordítások számbavételekor ezek után lehetne figyelembe venni azt, hogy a legrosszabb földeken milyen struktúra melletti ráfordítást kell az árban elismerni.

A mezőgazdasági árszínvonal kialakításakor az adott üzemeknél (a legrosszabb természeti feltételek között gazdálkodó üzemeket értve ezalatt) az üzem egészére kell az árszínvonalban a ráfordításokat elismerni.

A legrosszabb természeti feltételek között gazdálkodó üzemcsoportban a kívánatos termelési struktúra megállapítása alapján adódik azon termékeknek a köre, amelyeket a még művelés alatt tartandó legrosszabb földeken is termelni kell. E termékek árában a legrosszabb természeti adottságok között gazdálkodó üzemek átlagos ráfordításait célszerű figyelembe venni.

Az összes többi termék árát (tehát amelyeket az ármeghatározásnál legrosszabb természeti feltételek között gazdálkodó üzemekben nem célszerű termeltetni) az említettnél jobb természeti feltételek figyelembevételével kellene megállapítani.

b) *Az árszínvonalon belül biztosítandó jövedelem.* Az árszínvonalnak az anyagi ráfordításokon felül biztosítani kell a szövetkezeti tagoknak a népgazdasági tervekben előírányzott életszínvonal emelését. A gazdaságpolitikai célkitűzések által meghatározott paraszti életszínvonal-emelkedést is figyelembe véve, megállapítható az, hogy a társadalmilag indokolt élőmunka-ráfordításokat milyen munkadíj összeggel kell figyelembe venni a társadalmilag indokolt önköltség kiszámításakor.

Az árszínvonalnak azonban a személyi jövedelmen felül biztosítani kell a szükséges felhalmozást is. Ezért külön problémaként jelentkezik az árszínvonalon belül a felhalmozásra biztosítandó jövedelem megállapítása. Ennek a jövedelemrésznek a megállapításakor a termelőszövetkezeti szektor termelési célkitűzéseinek eléréséhez szükséges beruházásokat kell mindenekelőtt megállapítani. Ezt a gazdaságpolitikai célkitűzéseket figyelembe vevő népgazdasági terv tartalmazza. A továbbiakban eldöntendő, hogy a tervcélkitűzések megvalósításához szükséges beruházások milyen hányadát kell üzemi felhalmozásból biztosítani. Vagyis, hogy az árszínvonalnak mekkora felhalmozást kell az üzemek számára biztosítani. Ennek megállapításakor az látszik célszerűnek, ha beruházási típusonként elemezzük azt, hogy milyen beruházásokat célszerű üzemi és milyen népgazdasági akkumulációból megvalósítani. Ezután megállapítható, hogy az árakban mekkora összegű jövedelemmel kell számolni erre a célra.

c) *Az árszínvonal meghatározásánál az egyik kiindulópont az ésszerű, közgazdaságilag megalapozott ipari árszínvonal.*

Nem lehet közgazdaságilag megfelelőnek tekinteni egy olyan mezőgazdasági árszínvonalat, amely a mezőgazdaságban úgy biztosít többé-kevésbé elfogadható jövedelem-színvonalat, hogy közben a mezőgazdaságban felhasznált ipari eredetű termelőeszköz árakat az ipari ráfordításoktól, ill. az ésszerű ipari árrendszertől eltérően (alacsonyabban) állapítja meg (kettős ipari árrendszer).

Az ésszerű mezőgazdasági árrendszer feltételezi, hogy a népgazdaság minden ágában a társadalmilag indokolt ráfordításokat hűen tükröző tiszta jövedelem tartalmú (ill. a tiszta jövedelem tartalomában csak indokolt mértékű eltérést lehetővé tevő) árak érvényesülnek.

Mindebből következik, hogy az ésszerű mezőgazdasági árszínvonal alapvetően csak az egyéb népgazdasági ágak árrendezésével egyidőben valósítható meg. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az egyéb árak rendezése előtt ne tegyünk számottevő lépéseket a helyes mezőgazdasági árszínvonal kialakítása felé, javítva a jelenlegi kedvezőtlen helyzetet.

d) *A ráfordításoknál figyelembe kell venni az időjárás hatását is.*

Ezért az árszínvonalnál figyelembe veendő társadalmilag indokolt ráfordításokat a több éves (3—5 éves) átlagos hozamok alapján célszerű megállapítani.

2. *A termékenkénti árakkal (arányokkal) szemben támasztott követelmények*

Az árszínvonalnak a termelőszövetkezetek általános anyagi érdekelttségét kell kifejeznie a termelésben, a termelés fejlesztésében. Az arányoknak az anyagi érdekelttséget különféle termékek termelésére kell biztosítaniok. Az árszínvonalon belül a termékenkénti árakkal szemben a fő követelmény tehát a népgazdasági célkitűzéseknek megfelelő termelési szerkezet kialakítására való ösztönzés. Ennek a

feladatnak a megoldása meghatározott jövedelmi arányokat kifejező árakat követel termékenként, az egységnyi munkára és az egységnyi területre. Ez a követelmény a szövetkezeti gazdaságok körülményei között a tulajdonviszonyok és a mezőgazdasági termelés sajátosságából adódik. Nevezetesen abból, hogy a termelőszövetkezetek földterülete adott és adott az eltartandó taglétszám, ill. népesség. Szerepet játszik ebben az is, hogy a különféle termékek termelése egységnyi területre számítva eltérő foglalkoztatást és szükségképpen eltérő nagyságú jövedelem eltérést tesz lehetővé. A szövetkezetek érdekeltsége közvetlenül az egy főre számított évi bruttó jövedelem maximalizálására irányul, ezért feltétlenül számolni kell azzal, hogy a termelési szerkezet megválasztása ennek a törekvésnek van alárendelve, a szövetkezetek ennek alapján döntenek a különféle termékek termelésének társításáról. Ez a jövedelmi érdekeltség adott viszonyaink között (adott tervfeladatokat feltételezve) a termékenkénti árak olyan megállapítását követeli, amely mellett az egységnyi területre kisebb foglalkoztatást biztosító termékeknel egységnyi munkára számítva lényegesen nagyobb bruttó jövedelem érhető el, mint a nagyobb munkaigényű termékeknel. A jelenleg érvényes áraink ezt a követelményt tükrözik. Az alacsony árszínvonal miatt azonban ez ma ellentmondásokat idéz elő. Az új mechanizmusban ezeket az ellentmondásokat meg kell szüntetni a mezőgazdasági termelés adottságainak maximális felhasználására ösztönző árarányok kialakításával.

Az utóbbi években a közgazdászok körében elég széles körben elfogadott, hogy az árképzésben az árcentrum meghatározásánál a tiszta jövedelmet részben a lekötött eszközök, részben az élőmunkaráfordítás arányában kell meghatározni. Az árszínvonalal kapcsolatban a fentiekben szoltam arról, hogy adott gazdaságpolitika függvényében hogyan közelíthető meg a tiszta jövedelem nagysága. Felmerül azonban egy már tiszta jövedelem meghatározási módszer is. A mezőgazdaságban felhasznált egységnyi eleven munkát a népgazdasági szinten kialakuló tiszta jövedelem hányaddal is lehet pótlékolni. E számításnál a mezőgazdaságban (adott esetben a termelő szektor egészében) felhasznált „v”-t kellene mindenekelőtt kiszámítani és ennek alapján a népgazdasági m/v ráta szerint számítani a mezőgazdasági árszínvonalal biztosítandó tiszta jövedelmet. Ebben az esetben az így kapott összes tiszta jövedelmet lehetne ezután az eszközelekötés (beleértve ebbe a földlekötést is), illetve az élőmunkaráfordítás alapján termékenként szétosztani.

A mezőgazdasági árcentrum kialakításakor a tiszta jövedelem nagyságának meghatározása mellett nagy problémaként jelentkezik az, hogy a tiszta jövedelem milyen hányadát célszerű a lekötött eszközök (beleértve a földet is) és az élőmunka arányában felosztani. A probléma részben abból adódik, hogy a föld gazdasági értékelése mind ez ideig megoldatlan kérdés. Míg a föld gazdasági értékelése megnyugtató módon nem kerül megoldásra, ha az imént említett árképzési elvet akarjuk érvényesíteni, mást nem tehetünk mint azt, hogy a jelenlegi árarányokban foglalt bruttó jövedelemarányokat tekintjük kiinduló pontnak, úgy hogy a már ma is nyilvánvaló áraránytalanságokat egyidejűleg korrigáljuk. Ennek értelmében a mai árarányokban foglalt bruttó jövedelemarányokat tartanánk fenn a magasabb jövedelemfelosztáskor is (természetesen a szükséges árarány-korrekciókat végrehajtva).

Az árcentrum-képzési problémák miatt, de főként a társadalmi célkitűzések és a termelői érdeknek megfelelő rugalmasabb mezőgazdasági árrendszer szükségessége miatt, a mezőgazdasági árcentrum csak orientációt nyújthat a helyes, az indokolt mezőgazdasági árarányok kialakításához. Továbbra is alapvető szerepet kell véleményem szerint tulajdonítani a megfelelő mezőgazdasági árarányok kialakításában az ún. kitapogatásos módszereknek.

3. A mezőgazdasági árak kialakításának rendszere

A főbb mezőgazdasági termékek állami felvásárlási árát általában a jövőben is célszerűnek látszik központilag előre, a termelési ciklus megkezdése előtt meghatározni és meghirdetni. A szerződéses termelési rendszernek ez igen fontos feltétele. Az áraknak azonban — megítélésem szerint — általában nem szabad egy termelési periódusnál hosszabb időszakra vonatkozni. A kereslet-kínálat összhangba hozására — még a főbb termékek esetében is — rugalmas árpolitika szükséges, ezért olyan termékeknél, mint a kenyérgabona, cukorrépa, hizottsertés, napraforgó, stb. az ár egy évre vonatkozóan kerülhet megállapításra. (A hizottmarhánál 2—3 év.) A zöldség, gyümölcs, baromfi, tojás stb. termékféleségeknél a központi árhatóság csak tájékoztató árat (átlagár, alsó-felső árhatár) állapítana meg a szerződéses feltételek meghirdetésével egyidejűleg. A tényleges árat a terméshelyzet ismeretében időszakonként, területenként a felvásárló szervek határoznák meg. Ez az ár meghatározási módszer látszik célszerűnek az olyan termékeknél is (amelyek ugyan nem tipikusan szabadpiaci termékek), mint a bor, a szőlő.

Az alapvető élelmiszerek (kenyér, liszt, hús, zsír, tej, vaj, cukor stb.) fogyasztói árát a fő mezőgazdasági termékekhez hasonlóan ugyancsak a központi árhatóság fix árként állapítaná meg a felhasznált termékek felvásárlási árainak mozgását, változását követve.

A szabadpiaci cikkek ipari bekerülési árát ugyancsak együtt célszerű változtatni a felvásárlási, ill. a fogyasztói árral.

Az előzőekben ismertetett módon kialakításra kerülő árrendszer elérése azonban csak fokozatosan történhet.

Az árrendszeren mindenekelőtt a következő változásokat kell végrehajtani.

Mielőbb emelni kellene a mezőgazdasági árszínvonalat úgy, hogy az a következőkre nyújtson fedezetet:

— a társadalmilag indokolt holtmunka-ráfordítások megtérülésére, beleértve ebbe az amortizációs költségeket is,

— biztosítsa a termelőszövetkezeti tagoknak a tervben előírt életszínvonal-növekedést, a tervben előírt termelésnövekedés alapján,

— tegye lehetővé (a termelőszövetkezeti hitelek rendezését is figyelembe véve) a hitelek visszafizetését,

— nyújtson lehetőséget a szövetkezeti üzemeknek a korábbinál nagyobb arányú saját erőből történő felhalmozásra.

Ezeknek a célkitűzéseknek megvalósítását szolgáló intézkedések részben már megtörténtek: Az MSZMP KB 1965. decemberi határozata alapján a felvásárlási árak felemelésével mintegy 10%-kal nőtt a mezőgazdasági árszínvonal. 1966. év végén nagyarányú hitelelengedést hajtottunk végre. Mindez lehetővé tette az amortizációs alapképzés megvalósítását. A fenti intézkedések eredményeként mezőgazdasági áraink jelentősen közelebb kerültek a társadalmi ráfordításokhoz, noha még mindig alatta maradnak.

Az eddig megvalósított intézkedések a szövetkezeti gazdaságok gyorsabb fejlődését segítik elő és egyben közelítenek az előbbieket során ismertetett árrendszerhez.

Д-р. Бела Чендеш:

**РОЛЬ ЦЕН НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ПРОДУКТЫ
В РАЗВИТИИ МАТЕРИАЛЬНОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ
ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ**

Статья знакомит с проблемами сельскохозяйственных цен прежней системы (до 1966 года), а именно, с низким уровнем цен, неоднородным содержанием промышленных и сельскохозяйственных цен, несоответственным в важнейших отношениях соотношением цен, с отсутствием соответствующей гибкости цен.

В дальнейшем статья обсуждает некоторые теоретические вопросы создания рациональной сельскохозяйственной системы цен — принимаемые во внимание при образовании цен затраты (издержки), определение чистого дохода, учитываемого в ценах, и его распределение по видам продукции. Затем коротко знакомит с некоторыми важнейшими чертами системы цен (цены твердые, подвижные цены и т. д.).

Dr. B. Csendes:

**ROLLE DER AGRARPREISE IN DER WEITERENTWICKLUNG
DER FINANZIELLEN ANSPORNUNG DER PRODUKTIONSGENOSSENSCHAFTEN**

Der Artikel befasst sich mit den Problemen des früheren landwirtschaftlichen Preissystems (vor 1966). Diese waren: niedriges Preisniveau, unterschiedlicher Gehalt der Industrie- und Agrarpreise, in den hauptsächlichlichen Belangen nicht entsprechende Preisproportionen, Mangel an entsprechender Preiselastizität.

Desweiteren beschäftigt sich der Artikel mit einigen theoretischen Fragen der Ausgestaltung des rationellen landwirtschaftlichen Preissystems, wie z. B. die bei der Preisgestaltung zu berücksichtigenden Aufwendungen, die Bestimmung des in den Preisen eingeschlossenen Nettoertrages und dessen Verteilung auf die einzelnen Produkte. Zum Abschluss werden einigen Hauptzüge des Preissystems (fixe Preise, bewegliche Preise usw.) kurz behandelt.

ÉGETŐ EMESE

BRUTTÓ ÉS NETTÓ JÖVEDELMI ÉRDEKELTSÉG A MEZŐGAZDASÁG SZÖVETKEZETI SEKTORÁBAN

A termelőszövetkezetek jövedelmi érdekeltisége — konkrétan a bruttó, vagy nettó jövedelem primátusa — az agrárközgazdasági irodalom hosszú ideje vitatott kérdése.

Gyakorlati jelentősége az új gazdasági mechanizmus előkészítő munkálatai során vált különösképpen nyilvánvalóvá, amikor el kellett dönteneti, hogy melyik jövedelemformához kapcsolódjék az irányítási rendszer. A központi irányítás közvetett módszerei csak akkor lehetnek hatékonyak, ha a vállalatok, gazdaságok érdekeltiségét figyelembe véve szabályozzák jövedelmüket.

Napjainkban az új gazdasági mechanizmus alapelveinek kidolgozásával és bevezetésével a gyakorlat vonatkozásában a kérdés lezárult olyan formán, hogy a bruttó jövedelemhez kapcsolódó irányítási rendszer mellett erősíteni kell a termelőszövetkezetek vállalatszerű gazdálkodását. Korántsem dőlt el azonban az elméleti vita, sőt — Erdei Ferenc kifejezésével — „állóharccá merevedett”.¹

Az ellentétes nézetek harca két különböző, de egymással szorosan összefüggő síkon jelentkezik. Mindkét nézet pro- és kontra érvei a termelőszövetkezeti önköltséghez kapcsolódnak, s úgy tűnik a jövedelmezőségi vita alapját az önköltség ellentétes felfogása, pontosabban az élőmunka díjának költségként való értelmezhetőségének tagadása, illetve szükségességének hangsúlyozása képezi.

A társadalmi termelés sohasem általában, hanem meghatározott szervezeti keretek között folyik. A vállalat a szocializmusban sem egyszerűen a termelés, a munkamegosztás alapegysége, hanem az elkülönültségi viszonyok fennmaradása következtében — a társadalmi tulajdon formájától és az irányítási rendszertől függő mértékben, de mindenképpen — önállóan gazdálkodó egység: bonyolult érdekviszonyok minőségi csomópontja. A vállalatok számára általában, így az állami vállalatoknál is, a termelés ráfordításai nem teljes egészükben jelentkeznek költségként. Az eleven munka által alkotott új érték egyik része, a többlettermék jövedelemnek számít. A termelőszövetkezetekben azonban, eltérően az állami vállalatoktól, nincs előre meghatározott, egységes garantált munkadíj: a realizált új érték — a bruttó jövedelem megosztásáról a gazdaságok önállóan döntenek.

A termelőszövetkezetek ezen sajátosságának különböző felfogását, értelmezését reprezentálják az alábbi idézetek.

László János írja pl.: „A szövetkezetekben sem a felhalmozási alap, sem pedig a részesedési alap nem különül el előre meghatározott nagyságban. Mindkettő nagysága — s aránya — egyaránt az adott szövetkezet gazdálkodásának eredményétől függ. Ez akkor is igaz, ha a szövetkezetekben a várható jövedelem alapján az egységnyi munkára előre meghatározott részesedést adnak.”²

¹ Erdei Ferenc: Megjegyzések László János cikkéhez. Közgazdasági Szemle, 1966/2. sz.

² László János: Bruttó vagy nettó jövedelem? Közgazdasági Szemle, 1966. 2. sz.

Az a garantált munkadíjazás bevezetése esetén sem tekinthető az eleven munkadíj költségeknek, a szükséges- és többletermék nem különül el objektíve meghatározott arányban, mivel: „A szövetkezeti szektorban azonos minőségű munka egységnyi mennyiségéért minden egyes gazdaság más és más összeget fizet.” E „... sajátosság oka a termelőszövetkezeti csoporttulajdon és a termelőszövetkezetek gazdasági színvonalának különbözősége. A csoporttulajdon kizárja az egységnyi munkák díjának szövetkezetek közötti kiegyenlítődsét, s létezésének keretei között az egységnyi munkáért fizetett összeg eltérése nem is szüntethető meg, bár a különbség csökkenthető” — írja Vági Ferenc.³

E nézet képviselői tehát kiindulva a csoporttulajdon sajátosságából, az állami tulajdontól megkülönböztető differencia specifikájából — hogy a tagság *közvetlen* tulajdonosa termelési eszközeinek — arra a következtetésre jut, hogy mivel a tulajdonos és a munkás egyszemélyben jelenik meg, kettős érdekeltsege is — a személyes és közös, ha úgy tetszik vállalati — eleve egybeesik, tehát a gazdaság számára sem költség az eleven munka díja.

A másik, az előbbivel ellentétes nézet hívei az állami és a szövetkezeti tulajdon azonosságait kiemelve a fő hangsúlyt a termelőszövetkezet nagyüzemi jellegére helyezve, hangsúlyozzák a különbséget a kisárutertermelés és a szövetkezeti gazdálkodás között. „Ott a tőke, itt pedig a munka követeli jussát!” — idézik Marxot.⁴ Rámutatnak arra, hogy a felhalmozás, a bővített újratermelés szükségessége teszi elkerülhetetlenné az új érték megosztását és a szükséges termék nagyságának objektíválódását. „A szocialista vállalatok árutertermelésének körülményei között éppen ebből az elkülönülésből (szükséges- és többletmunka — a szerző megjegyzése) fakad az önköltség kategóriája, amely pénzben kifejezve tartalmazza egyrészt a termelőeszközök felhasználásával kapcsolatos költségeket, másrészt az élőmunka költségét. Mindez alapján véve nemcsak a szocialista állami vállalatokban, hanem a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is érvényes, noha, a realizált új értéken belül az elkülönülés tekintetében most jelentős különbségek vannak.”⁵ „A számottevő termelőeszközállomány létrehozásához, bővítéséhez rendszeres és viszonylag nagyméretű felhalmozásra van szükség. A felhalmozás forrása pedig tartósan csakis az üzemi tiszta jövedelem lehet.”⁶

A szükséges termék nagyságával kapcsolatban Fekete Ferenc megállapítja, hogy a szükséges termék és a részesedés fogalma között különbséget kell tenni. „A szükséges termék ... értéke meghatározott, (pontosabban: meghatározható) ami az egész társadalmi termeléssel összefüggésben alakul ki és a különböző termelőszövetkezeti gazdaságokban a minőségi szempontból egyenlő és meghatározott mennyiségi munkáért azonos nagyságú.”⁷ „Az egységes, társadalmilag szükséges munkadíjszínvonal hiánya a mezőgazdaság termelőszövetkezeti (kolhoz) szektorában e szektor sajátos történelmi fejlődésével, mostani termelési gazdálkodási színvonalával, szervezeti állapotával függ inkább össze, nem pedig magának a tulajdonformának a lényegével.”⁸

A fenti idézetekből következik, hogy lényegében általános szükségszerűségnek tartják a szükséges termék objektíválódását; a nagyüzemi gazdálkodás lényegéből

³ Csendes—Vági: Jövedelmezőség és termelés a szövetkezeti gazdaságokban. Kossuth, 1964. 124—125. l.

⁴ Fekete Ferenc: Önköltség a szocialista mezőgazdaságban. Akadémiai Kiadó, 1965. 156. l.

⁵ Uo. 110. l.

⁶ Uo. 156. l.

⁷ Uo. 112. l.

⁸ Uo. 114. l.

következőnek az önköltség létét, s így a szükséges termék elkülönülését, a munkadíjak költségként való megjelenését, és a nettó jövedelemhez fűződő vállalati érdekeltiséget. A munkadíjszínvonalban meglévő különbségeket a tulajdonformától függetlennek tekintik, hivatkozván a kisipari termelőszövetkezetekre, ahol van egységes munkadíjszínvonal.

Az élőmunka díjának költségként való értelmezése körüli vita szükségképpen vált a jövedelmi érdekeltiség kulcskérdésévé, hiszen a „tisztza jövedelemhez a bruttó jövedelemtől az önköltségen keresztül visz az út”⁹ a nettó jövedelmi érdekeltiség feltétele, lehetősége az önköltség és számításának létezése. Egy vitatott kérdés helyett tehát kettővel állnak szemben:

1. költség-e a termelőszövetkezeti gazdaságokban az eleven munka díja;
2. a termelőszövetkezeti gazdaság anyagi érdekeltisége a bruttó, vagy a nettó jövedelemhez kapcsolódik-e;

Önként adódik azonban egy harmadik kérdés is. Egy konkrét jelenség — jelen esetben a termelőszövetkezetek munkadíj színvonala differenciáltsága — elemzése csak abban az esetben vezethet egymásnak ellentmondó következtetésekhez, ha a vizsgálatokat különböző koordináta rendszerekben folytatják, különböző axiómákra építik fel, — az önmagukban feltehetően ellentmondásmentes — rendszereket. Harmadik kérdésünk tehát:

Melyek az alapvető különbségek?

Az érvek halmazából kiemelve azokat, amelyek az egyes csoportokban megtalálható variációk és árnyalati különbségek ellenére általánosak, két igen lényeges mozzanat alapvető felfogásbeli eltéréssel találkozunk. Az egyik a termelőszövetkezetek, mint sajátos gazdasági alakulatok értelmezése. Egyik oldalról (bruttó jövedelmezőségi elv) a csoporttulajdon és az állami tulajdon közötti különbséget emelik ki főleg a tulajdonforma, az érdekeltiségi viszonyok szempontjából; másoldalról (a nettó jövedelmezőségi elv) a technikai-gazdasági viszonyok, a nagyüzemi gazdálkodás oldaláról éppen az azonosságokat.

— „... a szövetkezetek, mint gazdasági egységek — árukapcsolatukat és így anyagi érdekeltiségüket tekintve — inkább az egyéni gazdaságokhoz hasonlítanak”¹⁰ fejti ki László János.

— „... a termelőszövetkezetek nagyüzemek, s mint ilyenek, gazdasági természetüknél fogva a bővített újratermelés alapján fejlődnek...”¹¹ hangsúlyozza Fekete Ferenc. Másutt:

„A termelőszövetkezetek alapvető feladata, hogy a közös használatra egyesített földeken termelési eszközeik és a tagok személyében adott munkaerő ésszerű kihasználásával megteremtsék a tagok és hozzátartozóik megélhetésének anyagi feltételeit és megalapozzák a szövetkezeti parasztság életszínvonalának rendszeres emelését” — állapítja meg Vági Ferenc.¹²

Ezzel szemben: „Óriási jelentőségű, hogy miként dolgozik a vállalat, veszteséggel, vagy nyereséggel, elnyeli-e a társadalom anyagi eszközeit, vagy pedig megsokszorozza azokat” — idézi Fekete Ferenc az SZKP 1962 novemberi plenumának anyagából.¹³

⁹ Fekete Ferenc: I. m. 157. l.

¹⁰ László János: A szövetkezeti gazdaságok anyagi érdekeltiségének főbb vonásai. Kutatási beszámoló, 1964.

¹¹ Fekete Ferenc: I. m. 157. l.

¹² Vági F.: A termelés és a jövedelem differenciáltsága... A M. K. Közg. Egyetem 1965. évi ünnepi ülészakán elhangzott előadás. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1966.

¹³ I. m. 166. l.

A másik jellemző mozzanat a gazdasági mechanizmus szerepének értelmezése és kezelése:

A bruttó jövedelmi érdekelttség hívei kizárólag azt vizsgálják, hogy „... mai viszonyaink között a termelőszövetkezeti gazdaságok anyagi érdekelttsége szempontjából melyik jövedelmi mutató a meghatározó.”¹⁴

„Adott árak és adóterhek mellett a termelőszövetkezeti tagok jövedelmének nagysága és a szövetkezeti felhalmozás üteme közvetlenül az elért bruttó jövedelem nagyságától és annak megoszlásától függ.” — írja Csendes Béla.¹⁵ Tehát nemcsak a jelenlegi gazdasági szerkezetet, a termelési viszonyokat, hanem a gazdaságirányítási rendszert, a mechanizmust is *adottságként* kezelik. A nettó jövedelmi érdekelttség hívei nem az adott viszonyok között vizsgálják a termelőszövetkezetek helyzetét, hanem a jelenlegi gazdasági mechanizmustól függetlenül, vagy ami ugyanazt jelenti, egy *feltételezett*, szükségesnek vélt mechanizmus keretei között. A kiindulópontok, mint látható — olyannyira eltérőek, hogy mielőtt megkísérelnénk érdemben foglalkozni a vitatott kérdésekkel, szükségesnek látszik a szemben álló nézetek ezen axiómáinak vizsgálata.

Végleges megoldás igényével természetesen ez a megközelítési mód sem léphet fel, de a probléma új megvilágításával közelebb vihet a megoldáshoz.

I.

TULAJDONFORMA ÉS NAGYÜZEMI GAZDÁLKODÁS

A szocialista nagyüzemi gazdálkodás termelőszövetkezeti formája sajátos módon egyesíti a társadalmi termelést a termelési eszközök társadalmi tulajdonával. A mezőgazdaságban — a jelenlegi szocialista országokban általában — ellentétben az iparral, a tulajdon társadalmosítását nem előzte meg a termelés tőkés jellegű társadalmosítása; a társadalmi tulajdon egy lépcsőfok kihagyásával, a kisárutermelést váltja fel.

E sajátosság okai általánosan ismeretesek és vitathatatlanok, következményeinek értelmezése azonban már korántsem egységes, mint ez a jövedelmezőségi vitából is kitűnik.

A szövetkezeti szektor termelési viszonyainak vizsgálatánál nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a csoporttulajdon egy kétoldalú *folyamat mozgásformája*. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével nem jön létre azonnal a szocialista termelés kész formája: a termelőszövetkezeti tulajdon nem befejezett tulajdonforma, még abban az értelemben sem, amennyire az állami tulajdon az. Az iparban a termelési eszközök társadalmosítása összhangba hozza az elsajátítást a termelés társadalmi jellegével. A mezőgazdaságban azonban a kisárutermelő magántulajdon társadalmivá változtatása nem a termelés és elsajátítás összhangját teremti meg, hanem *keretétől szolgál a termelés társadalmosításának*: megindítja azt a folyamatot, amely egyfelől „társadalmosított munkássá” változtatja az elszigetelt termelőt, másfelől létrehozza a társadalmi termelést, a nagyüzemi gazdálkodás anyagi alapjait.

A termelés társadalmosításának — kizárólag technikai oldalról szemlélve — első mozzanata a *közösen végzett munka*, amely önmagában is jelentős változásokat idéz elő az egyén munkavégzésének formájában. „Minden közvetlenül társadalmi vagy közös munkának, mely nagyobb méretű, többé-kevésbé igazgatásra van szük-

¹⁴ László János: Bruttó vagy nettó jövedelem. Közgazdasági Szemle, 1966. 2. sz.

¹⁵ Csendes—Vági: Jövedelmezőség és termelés. Kossuth Kiadó, 1964. 15. l.

sege, mely közvetíti az egyéni tevékenységek összhangját, és teljesíti azokat az *általános funkciókat*, amelyek a termelőszervezet összességének — az ezen összességhez tartozó önálló szervek mozgásától megkülönböztetett — mozgásából fakadnak. Az egyes hegedűjátékos önmagát vezényli, a zenekarnak szüksége van karmesterre.”¹⁶

A társadalmisított munkás tehát először is abban különbözik az elszigetelt termelőtől, hogy tevékenységét nem maga szervezi, hanem az egész munkafolyamat részeként illeszkedik annak töle elkülönült, más által irányított szervezetébe.

Az irányítás funkciója a manufaktúrában a tőke, a tőkés funkciója. Később a termelési eszközök fejlődésével — a gépi technika kifejlődésével — azok működésének feltételévé válik a közös munka. „A gépi berendezés, egyes ... kivételekkel, csak a közvetlenül társadalmisított, vagyis *közös* munka kezében funkcionál. A munkafolyamat *kooperatív jellege* most tehát technikai szükségességgé lesz, amelyet maga a munkaeszköz természete diktál” — írja Marx.¹⁷ Továbbá kifejti: „A munkaeszköz, mint gépi berendezés, olyan anyagi létezési módra tesz szert, amely az emberi erőnek természeti erőkkel, a tapasztalatszerű gyakorlottságnak pedig a természettudomány tudatos alkalmazásával való helyettesítését feltételezi. A manufaktúrában a társadalmi munkafolyamat tagozódása *tisztán szubjektív* részmunkások *kombinációja*; a géprendszerben a nagyiparnak egész *objektív* termelési organizmusa van, amelyet a munkás mint meglevő anyagi termelési feltételt *készen talál*. Az egyszerű kooperációban, sőt még a munkamegosztása révén specializált kooperációban is az *elszigetelt* munkásnak a társadalmisított munkás által való kiszorítása még mindig többé-kevésbé véletlenként jelenik meg.”¹⁸ Önként adódik az analógia az eredeti tőkefelhalmozással, azonosságot azonban csak a technikai-gazdasági relációk viszonylatában fedezhetünk fel: a végeredmény mindkét esetben a termelőerők fejlődése, a nagyüzemi termelés. A folyamat társadalmi oldala azonban gyökeresen különbözik: itt nemcsak a munka, a termelés társadalmisítása történik meg, hanem az elsajátítása is, s így más módon történik az anyagi alapok megteremtése is.

A termelőszövetkezetek társadalmisított termelését, tagjainak közösségét nem a tőkés hozta létre azáltal, hogy megvásárolta, hanem a termelők maguk is tulajdonosok. De *nem kizárólagos tulajdonosok*. A társadalmisított termelő, ha tulajdonosává válik termelési eszközeinek csak *közösen* válhat azzá: *közösen is használja*.

A mezőgazdasági termelés társadalmisítottasága részben éppen azért alacsonyabb fokú, mint az ipari termelésé, mert termelési eszközei még másként is használhatók, legalábbis egy részük. (A lovak virslivé változtatása nem csupán az új technika kérdése volt, hanem politikai lépés is: megnehezítette a visszatérést az egyéni gazdálkodáshoz, a szövetkezetek széthullását.)

A termelés társadalmisítottaságának alacsonyabb foka tükröződik a tulajdon, az elsajátítás alacsonyabb fokú társadalmisításában: a kisárutermelő folyamat társadalmisítása nem játszódhat le az állami tulajdon keretei között, elsősorban és legfőképpen azért, mert a kisárutermelő társadalmisított munkássá változtatása nem mehet végbe erőszakos úton, kisajátítással; másrészt a kisüzemi termelés nagyüzemivé változtatása, a társadalmisított termelés objektív és szubjektív feltételeinek megteremtéséhez viszonylag hosszabb időre van szükség, mivel sem az anyagi javak nagy tömege, sem szakképzett munkaerő stb. nem áll rendelkezésre.

A csoporttulajdon tehát a termelési eszközök és a termelők társadalmi-gazdasági egyesítésének sajátos formája, amelyet az tett szükségessé, hogy az elsajátítás

¹⁶ Marx: A tőke. I. köt. Kossuth, 1961. 310. l.

¹⁷ Uo. 360—361. l.

¹⁸ Uo.

társadalmasítását nem előzte meg a termelés társadalmasítása, így lényegét tekintve e folyamat mozgásformája. A termelés és az elsajátítás (tulajdon) alacsonyabb *fokú* társadalmasítása azonban *nem* jelenti azt, hogy a csoporttulajdon alacsonyabb rendű formája a társadalmi tulajdonnak.¹⁹ A termelőszövetkezetek — bár a termelés és a termelés anyagai alapjainak színvonala és koncentrálttsága, a munkamegosztás és a munkaszervezet alacsonyabb fokán, ha nem is kifejtett formában, de — tartalmazzák jelenleg is a nagyüzemi gazdálkodás összes elemét.

A szövetkezeti tulajdon ezen sajátossága semmi esetre sem indokolja azt, hogy elméleti elemzése során közelebb állónak tekintsük az egyéni gazdaságokhoz, a kisparaszti magántulajdonhoz, mint az állami szektorhoz. Az elsajátítás-társadalmasítása, a *termelési eszközök közös használata, társadalmi jellege kialakítja a munka kooperatív jellegét* a mezőgazdaságban is. Ilyen körülmények között a termelési eszközök és a munkaerő egyesítése nem történhet a kisárutermeléshez hasonló módon. Szabó Kálmán így ír erről a kérdésről: „A munka áruvonásai a szocializmusban” c. cikkében „Közgazdaságilag értelmetlen, politikailag reakciós kispolgári utópia volna olyan elképzelés, amely egyénileg, valahogyan a kisárutermelő módokhoz hasonlóan, a kismagántulajdonra való visszatérés útján tartaná megoldhatónak a modern, koncentrált gépi technikán nyugvó feltételek gazdasági egyesítését a munkaerővel. *A termelőerőknek azon a fokán, amelyet a szocializmus örököl és kifejleszt, áthághatatlan szükségyszerűség az ember egyéniségével adott individuális munkaerő és a társadalmasított jellegű anyagi termelőerők technikai-gazdasági szétválasztottsága.*”²⁰ (Kiemelés tőlem É. E.) Ez a technikai-gazdasági szétválasztottság azzal kapcsolatos, hogy a társadalmi elsajátítás nemcsak azt jelenti, hogy termelési eszközökhöz „valamely kivételezett osztály tagjai, hanem a dolgozók sem juthatnak”²¹ — csakis mint a közösség tagjai, közvetve tulajdonosok.

A termelő és termelési eszközeinek közvetlen kapcsolata nem abszolutizálható a termelőszövetkezetekben sem. A csoporttulajdon lényegéből következik, hogy nincs és nem is lehet olyan mértékű elkülönültség a szövetkezeti tag és termelési eszközei között, mint az állami vállalatok dolgozói és termelési eszközeik között (mivel itt a tagság viszonya nem az egész társadalmi tulajdonon keresztül kapcsolódik saját üzemének termelési eszközeihez), de van mert, a termelési eszközök a kollektíva tulajdonát képezik, a szövetkezeti tag tehát csakis mint a kollektíva tagja tulajdonos.

Az állami vállalatok megítélésében hosszú időn keresztül figyelmen kívül maradt az, hogy nem egyszerűen termelési alapegységek, hanem bonyolult érdekviszonyok (az egyéni a kollektív (csoport) és az osztársadalmi) minőségi csomópontjai, egymástól is bizonyos mértékig elkülönült szervezetek. A termelőszövetkezetek esetében fordított a helyzet: elismertük az egymástól való elkülönültséget, de az egyes tag és a kollektíva érdekeltiségeinek elkülönültsége vitatott.

Az, hogy a társadalmi tulajdon megteremti az egyén, a csoport és az osztársadalmi érdek alapvető azonosságát, az elkülönültségi viszonyok fennmaradása következtében még nem zárja ki, sőt szükségyszerűvé teszi a külön anyagi érdek érvényesítését. Helytelen az érdekek közvetlen egybeesésének feltételezése. Ma már

¹⁹ Ezt különösképpen azért szükséges hangsúlyozni, mivel az elmúlt években kialakult egy ilyen szemlélet, melynek eredményeként az állami vállalatok *hatósági* jogokat élveztek a termelőszövetkezetekkel szemben. A gyakorlat bebizonyította, hogy „ez roppant káros és fékezi a fejlődést. Az a helyes gyakorlat, amikor a szocialista nagyüzemek — legyenek azok államiak vagy szövetkezetiek — *egyenjogúak* (kiemelés tőlem — É. E.) és csupán a gazdasági célszerűség dönti el kapcsolataikat” — állapítja meg Keserű János többek között a vezető továbbképző számára készült jegyzetben. Tankönyvkiadó 1967. 275. l.

²⁰ Szabó Kálmán: A munka áruvonásai a szocializmusban. Közgazdasági Szemle, 1967. 4.

²¹ Uo.

senki sem vitatja, hogy a vállalati érdek és az osztályos érdekek elterhet, s hogy ilyen esetben a vállalatok — még centralizált irányítási rendszer esetén is — saját érdekeiket érvényesítik közvetlenül. Ugyanúgy helytelen eleve azonosítani a vállalati (kollektív) érdeket az egyéni érdekekkel, vagy fordítva. A vállalat, a kollektíva nem azonos az egyénnel, a termelőszövetkezetben sem, így a vállalati kollektíva érdekei (közös érdekei) sem feltétlenül azonosak az egyéni érdekeivel. A dolgozó gazdasági elkülönültsége azon alapszik, hogy a „szocializmus *nem általában a tulajdon*, hanem a termelőeszközök magánelsajátítását, tehát a magántulajdont szünteti meg, de semmiképp sem számolja fel akár a fogyasztási cikkek, akár pedig a munkaerő személyi tulajdonát.”²² Így — mivel csak saját munkájával rendelkezik közvetlenül, munkája feltételét és hatékonyságát biztosító termelési eszközökkel nem (illetve nemcsak) ő, hanem a közösség rendelkezik — érdekelttsége közvetlenül eleven munkájának értékesüléséhez kapcsolódik.

A termelőszövetkezeti tag személyes elkülönültségének sajátossága a munkáshoz képest, hogy az *nemcsak* munkarejének birtoklásán alapul, hanem tárgyi feltételen (földtulajdon, háztáji) is; ennek következtében nem rendelkezik a munkahelyválogatás szabadságával, ami kizárja ugyan, hogy munkája áruvonásokat öltjön, de korántsem szünteti meg személyes elkülönültségét, az csupán más formában jelentkezik. Az egyéni és közös érdek szétválása a termelőszövetkezetekben teljesen nyilvánvalóvá válik, ha a jövedelmek forrásait megvizsgáljuk. A termelőszövetkezetek, a kollektíva jövedelme — eltekintve az állami támogatástól — kizárólag tagjainak a közösben végzett munkájából származik; a személyes jövedelem azonban csak részben — országosan kevesebb, mint 50%-ban — származik a közös gazdaságból, másik része a háztájiból. Így a termelőszövetkezeti tag munkában való érdekelttsége is megoszlik a közös és háztáji között. (A háztáji gazdaság természetesen szerves része a szövetkezeti gazdálkodásnak, attól el nem választható, mégis bizonyos mértékig önálló jövedelemforrásként kell kezelnünk.) A termelőszövetkezet — mint kollektíva — a háztáji területnek a tagok rendelkezésére bocsátásával kifejezésre juttatja, hogy nem vállal felelősséget (garanciát) a tagok teljes (társadalmilag indokolt) jövedelméért, de nem is tart igényt tagjai teljes munkájára (munkaidejére.)

A termelőszövetkezeti tagnak tehát nincs lehetősége, hogy munkahelyet változtasson (a szó köznapi értelmében) viszont mérlegelheti, hogy munkáját milyen arányban ossza meg a közös és a háztáji között. Döntésében — természetesen — az orientálja, hogy a közösben végzett munkájával mekkora jövedelmet érhet el. A termelőszövetkezetek, mint önállóan gazdálkodó termelési egységek szempontjából e sajátosság úgy jelentkezik, hogy nem áll módjukban a tagok személyében adott munkaerőállományt változtatni sem nagyságában, sem összetételében, azaz nincs lehetőségük arra, hogy a rendelkezésre álló termelési tényezők ésszerű kombinálását, egymáshoz való optimális arányuk megteremtését a munkaerőállomány *csökkentésével* vagy *kicserélésével* valósítsák meg. (A növelése elvileg nem kizárt: akár új tagok, akár alkalmazottak felvételével, vagy a családtagok bevonásával megteheti.) A termelőszövetkezetek munkaerőgazdálkodása *elvileg* abban különbözik az állami vállalatokétól, hogy nem a felhasznált munkaerő létszámát, hanem a felhasznált eleven munka mennyiségét változtathatják: a termelőszövetkezet — bizonyos határok között — mérlegelheti az egységnyi munkáért fizetendő díj nagyságát; attól függően, hogy milyen mértékben kívánja igénybe venni tagjai munkáját, oly mértékben teszi érdekeltté a közös munkában.

²² Uo.

A szövetkezet, mint kollektíva, mint a termelési eszközök tulajdonosa köteles jövedelemmel ellátni tagjait, azaz biztosítani kell a termelés feltételeit, gondoskodni munkalehetőségről. Ennek — jellegéből következően — kettős formában tesz eleget: egyrészt a közös gazdaságban való foglalkoztatással, másrészt (mivel a magas mezőgazdasági népességet a mezőgazdasági termelőerők jelenlegi fejlettségi fokán nem képes teljes egészében foglalkoztatni) háztáji területet bocsát rendelkezésére. A háztáji azonban — bármennyire is fontos szerepet tölt be nemcsak mint a parasztság egyik jövedelemforrása, hanem a lakosság ellátása stb. szempontjából is — csakis mint a közös gazdaság kiegészítője létjogosult: a termelőszövetkezetek fejlesztése a közös gazdaságok fejlesztését jelenti elsősorban. Éppen ezért, a *szövetkezetnek*, mint a termelési eszközök *közvetlen tulajdonosának közvetlen funkciója azok bővítése*. Az egyes tag csupán mint a kollektíva eleme, tehát a kollektíván keresztül érdekelt a felhalmozásban, egyéni közösből származó jövedelmén keresztül az egész gazdaság jövedelmében. A kollektíva azonban oly módon érdekelt az egyes tagok foglalkoztatásában, hogy azok *ne csak saját jövedelmüket termeljék meg*, hanem *annál többet, mert éppen ez a többlet* a feltétele, forrása annak, hogy a kollektíva tulajdonosi funkcióját (a termelés bővítése) betöltsé. Ez nem mond ellent a foglalkoztatás követelményének sem, mert a közös gazdálkodás termelési feltételeinek bővítése feltétele a közösben végzett munka mennyiségi és minőségi növelésének.

A szövetkezeti tag „megelégedhet” tehát munkabérenyi bruttó jövedelemmel, de a kollektíva — akár szétválék bérre és jövedelemre, akár nem — a munkadíjnál nagyobb jövedelmet kell hogy realizáljon.

A tagsági viszony — a munkahelyváltoztatás szabadságának hiánya — megakadályozza tehát a munkadíjszínvonal spontán kiegyenlítődsét, de nem zárja ki a termelőszövetkezetek vállalatzerű gazdálkodását.

Összefoglalva az eddigieket, megállapíthatjuk a következőket:

1. A termelőszövetkezeti tulajdon a szocialista tulajdon sajátos formája. E sajátosság okai azonosak létrejöttének gazdasági és politikai okaival, abból a sajátos körülményből fakadnak, hogy a tulajdon, az elsajátítás társadalmisítását nem előzte meg a termelés társadalmisítása.

2. A csoporttulajdon lényege ennek megfelelően az, hogy a termelés (a termelési eszközök és a termelőerők) társadalmisításának szocialista jellegű mozgásformája.

3. A termelőszövetkezetek — hasonlóan az állami vállalatokhoz — önállóan gazdálkodó, egymástól elkülönült termelési alapegységek.

4. Sajátossága az állami szektorhoz képest, hogy az egyes gazdaságok közötti elkülönültség nagyobb mértékű; másrészt az egyes dolgozók gazdasági elkülönültsége nemcsak munkaerejük birtoklásán, hanem tárgyi feltételen (föld stb.) is alap-szik.

5. A termelőszövetkezeti tag nem rendelkezik a munkahelyváltoztatás szabadságával, aminek következtében a munkadíjszínvonal spontán kiegyenlítődséje nem mehet végbe. Lehetősége van azonban dönteni, hogyan ossza meg munkáját a közös és háztáji gazdaság között.

6. A termelőszövetkezet — mint önállóan működő gazdasági alapegység — a tagok személyében rendelkezésre álló munkaerőállományt nem csökkentheti, nem cserélheti ki. Lehetősége van viszont mérlegelni, hogy a rendelkezésre álló munkamennyiséget milyen mértékben kívánja felhasználni, s ennek megfelelően alakítani a munkadíjat.

7. A termelőszövetkezetek — mint kollektíva — és a termelőszövetkezeti tag érdekeltisége nem esik feltétlenül egybe; semmi esetre sem hasonlítható a kisárutermelőhöz.

8. Az előzőekből következik, hogy a csoporttulajdon nem zárja ki, sőt szükségessé teszi, hogy a nagyüzemi gazdálkodás szervezeti formája a mezőgazdaságban is a vállalat legyen.

II.

VÁLLALATI GAZDÁLKODÁS ÉS JÖVEDELMI ÉRDEKELTSÉG

Az objektív gazdasági-termelési viszonyok, illetve ezek „sajátos egységét jelentő tulajdonviszonyok”²³ által meghatározott érdekviszonyok vizsgálata után térünk át az érdekviszonyok mozgásformáinak elemzésére.

„A mikroökonómiai elkülönültség az elsajátítási viszonyok oldaláról nézve a vállalati kollektívák sajátos tulajdonbeli elkülönültségében, a termelési viszonyok oldaláról nézve pedig a vállalatoknak, mint gazdasági alapegységeknek a tervszerű irányítás rendszerén belüli önálló gazdálkodásában konkretizálódik.”²⁴

Az érdekeltségi viszonyokat tehát az adott tulajdonviszonyok szabják meg, „koncretizálódásuk” azonban a gazdálkodási forma keretei között történik. A gazdasági szerkezet, a termelési viszonyok alapvetően meghatározzák, körülhatárolják a gazdálkodási formát: „A szocialista gazdasági rendszer szerkezeti és gazdálkodási vonatkozásai ... szoros egységet alkotnak. A társadalom gazdasági tevékenységének tudatos elhatározásokkal összefüggő gazdálkodási formái szükségszerű elemét alkotják az e tevékenység során realizálódó objektív kauzális kapcsolatainak”²⁵ — írja Szabó Kálmán. A gazdálkodási forma megválasztásában azonban az emberek (csoportok, osztályok) sokkal nagyobb szabadsággal, döntési, választási lehetőséggel rendelkeznek. Ez a szabadság semmi esetre sem abszolutizálható, annyi azonban leszögezhető — és ez elemzésünkhöz elég is — hogy a gazdálkodási forma változása nem érinti a tulajdonviszonyok lényegét. (Az új gazdasági mechanizmus bevezetése nem teszi kevésbé szocialistává termelési viszonyainkat; nem növeli az elkülönültséget, csupán mozgásformát teremt számára.)

A tervgazdálkodás másként valósul meg a centralizált és másként a piaci modellben, ennek megfelelően az önálló vállalati gazdálkodás is mást jelent. Ebből viszont az is következik, hogy a *tulajdonforma lényege, és az abból fakadó érdekeltségi viszonyok nem azonosíthatók egy adott gazdaságirányítási rendszerben való működési mechanizmusukkal.*

Sokkal nagyobbak tűnik a különbség az állami és a szövetkezeti tulajdon között, ha lényegükhöz tartozónak fognak fel olyan dolgokat, (pl. a munkabér és a felhalmozás állami garانتálása az állami szektorban), amelyek az irányítási rendszer által determináltak. A társadalmi tulajdon létevel adott alapvető érdekesség következtében az egyének, kollektívák különérdekei nem kerülnek feltétlenül ellentmondásba egymással és az osztársadalom érdekével. *A társadalmi tulajdon — elkülönültségi viszonyok létezése esetén — azonban az érdekösszhangnak csupán a lehetőségét teremti meg, a valóságos érdekösszhangot a gazdaságirányítási rendszer (ezen belül az anyagi ösztönzés rendszere) hivatott megteremteni.*

A dolgok lényegéből következik az, hogy az anyagi ösztönzés rendszere akkor tölti be feladatát, ha *olyan feltételeket teremt*, amelyek mellett a különérdek csak akkor érvényesülhet, ha ezáltal a társadalmi érdek nem szenved csorbát, sőt éppen annak érvényesülését segíti elő.

²³ Szabó K.: A szocialista termelés alapvonásai. Kossuth, 1964. 77. l.

²⁴ Szabó K.: A munka áruvonásai a szocializmusban. Közgazdasági Szemle, 1967. 4.

²⁵ Szabó K.: A szocialista termelés alapvonásai. 23—24. l.

Az érdekviszonyok adott feltételek közötti vizsgálatánál meg kell tehát különböztetni az adott, — a tulajdonviszonyoktól bizonyos mértékig független — *irányítási rendszer által teremtett feltételek hatásait*.

Centralizált irányítási rendszer esetén az állami vállalatok önállósága, döntési jogköre sokkal szűkebb körű, mint a termelőszövetkezeteké: sem a munkadíj nagyságát, sem termelésük bővítését nem maguk szabják meg, és nem is maguk gondoskodnak róla. A munkabérek az állam közvetlenül szabályozza és garantálja, és a beruházásokat is az állam osztja el. Sem a bérek, sem a *beruházások nem függenek közvetlenül a vállalat tevékenységének eredményességétől*, érdekeltységük mégis a nyereséghez kapcsolódik. És itt meg kell állnunk: nem mindig kapcsolódott a nyereséghez az állami vállalatok érdekelttsége. Amikor a vállalati tevékenység megítélésének mércéje a terv mennyiségi (teljes termelési érték) teljesítése volt, a hozzákapcsolódó ösztönzési rendszer, a relatív beralapellenőrzés rendszere által teremtett vállalati érdekelttség egyáltalán nem a nyereséghez kapcsolódott. (A kooperáció növelésével, vagy a termelési szerkezet megváltoztatásával — munkaigényes termékek arányának csökkentése az anyagigényes javára — elért fiktív tervtúlteljesítés eredményeként elért valóságos beralapnövekedés inkább valamiféle bruttó jövedelmi érdekeltségre utal.)

A vállalatok nyereségérdekelttségét az átlagbérellenőrzés rendszerét kiegészítő nyereségrészesedési rendszer teremtette meg; tehát nem a felhalmozás szükségessége, illetve a felhalmozásban való érdekelttség; a nyereség itt sem közvetlenül a felhalmozás, hanem alapvetően az anyagi ösztönzés — az egyéntől és a kollektívától függő eleven munka aktivizálásának — eszköze és forrása.

Az anyagi ösztönzés rendszere a tiszta jövedelemben teszi érdekeltté a vállalatokat: a nyereségtől függ (többletnyereségtől függ) a személyes jövedelem nem garantált részének nagysága, a vállalat megítélése az irányító szervek részéről stb.

Az új gazdasági mechanizmusban az állami vállalatok önállósága jelentős mértékben megnövekszik: saját erőből (és hitelből) eszközölhetnek beruházást, döntéseikért maguk viselik a felelősséget, az állam nem *garantálja* csak szabályozza a munkadíjakat stb. Ilyen körülmények között koránt sincs olyan nagy különbség az állami és a szövetkezeti vállalatok gazdálkodása között. A korábbi látszat onnan eredt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tevékenységének állami irányítása eddig sem volt olyan mértékben centralizált, mint az állami vállalatoké. Az állam a termelőszövetkezeti munkadíjakat eddig sem szabályozta, közvetlenül, ami viszont nem jelentette azt, hogy *egyáltalán* nem szabályozta. Azáltal, hogy megszabta, hogy a bruttó jövedelem hány %-át kellett a gazdaságoknak felhalmozásra fordítani, szabályozta a fogyasztás és felhalmozás arányát. A személyes jövedelem — elvileg — bármilyen nagyságot elérhet, ha a felhalmozás és fogyasztás aránya megfelel az állam által előírt követelményeknek. Bár nyilvánvaló, hogy ha az állam nem tartja szükségesnek a fogyasztás szabályozását, ez azt jelenti, hogy nem áll fenn annak veszélye, hogy a tényleges munkadíjszínvonal meghaladhatná a szükséges termék átlagos színvonala által determinált fogyasztási színvonalat, s így valószínű, hogy a felhalmozás is „szűk keresztmetszet”, azaz a felhalmozás szabályozása egyúttal annak támogatását is jelenti.

Ilyen irányítási, szabályozási rendszer azonban — egységes munkadíjszínvonal és fejlett önköltségszámítás esetén is — eleve a bruttó jövedelemben teszi érdekeltté a vállalatokat. Sőt, még akkor is, ha a beruházási döntéseket — és az ehhez szükséges forrásokat — nem vonja el a vállalatoktól, nem centralizálja, mivel a fogyasztás és a felhalmozás abszolút nagysága, maximalizálása egyaránt a bruttó jövedelem-

től függ. Anélkül, hogy túlbecsülnénk a gazdálkodási forma szerepét, megállapíthatjuk, hogy a vállalatok jövedelmi érdekeltiségének kulcskérdése, meghatározója a gazdaságirányítási rendszer.

Attól függően, — hogy az állam hogyan szabályozza a realizált új érték megosztását, a bruttó jövedelem felhasználását — válik a bruttó, vagy a nettó jövedelem a vállalati különérdek mozgásformájává.

Az új érték megosztása tekintetében a szövetkezetek sem rendelkeznek nagyobb önállósággal, *döntési lehetőséggel* eddig sem, és nem fognak az új gazdasági mechanizmusban sem. Eddig az állami vállalatoknak megszabta, hogy a nyereség (a többletnyereség) *maximum* milyen hányada válhat személyes jövedelemmé, fordítható fogyasztásra, egyúttal a munkadíjakat is szabályozta és garantálta; a szövetkezeteknek pedig megszabta, hogy a bruttó jövedelem *minimum* milyen hányadát kell felhalmozni, (ami viszont a fogyasztás, a személyes jövedelem *felső* határát is jelentette) de nem szólt bele a munkadíjszínvonal alakulásába.

Az új gazdasági mechanizmusban az új érték megosztásának *módja* változatlan, csupán az *eszközök* változnak, a gazdaságirányítás közvetlen eszközeit közvetettek váltják fel, ami igen lényeges az irányítás és a vállalati gazdálkodás mikéntje és hatékonysága szempontjából, de nem változtat a jövedelmi érdekeltiség *formáján*.

A termelőszövetkezetek nagyobb önállóságának tehát nem az a döntő kritériuma, hogy a realizált új érték megosztásáról maguk döntenek, nem abban jut kifejezésre, hogy az állam azt nem szabályozza, hanem abban, *hogyan* szabályozza. Úgy tűnik, a tulajdonforma gazdálkodási formát meghatározó szerepe éppen itt jelentkezik: A csoporttulajdon általában közvetett irányítási rendszert követel. Az állami tervezés és szabályozás nem is *lehet* olyan mértékben centralizált, mint az állami vállalatok esetén. (Ez azonban egyáltalán nem zárja ki azt, hogy az állami vállalatok működésének kedvezőbb, hatékonyabb formája a decentralizált rendszer legyen.)

Ez az érvelés nagyon is elfogadhatónak látszik, azonban önmagában nem ad választ fő kérdésünkre: a nagyobb önállóság, a szabályozás közvetett eszközei nem zárják ki a jövedelmi érdekeltiség egyik formáját sem.

A szocialista vállalatok működési feltételeivel kapcsolatban meg kell állapítanunk, azt, hogy e feltételek elválaszthatatlanok a mindenkori gazdasági mechanizmustól. A gazdasági mechanizmus pedig a szocialista tulajdon keretein belül nem általában a tulajdonforma kérdése, hanem a termelési-gazdasági viszonyok mennyiségi felhalmozódásának függvénye. Így: *a)* szükséges, sőt elengedhetetlen az érdekeltiségi viszonyok vizsgálata az adott feltételek mellett, amennyiben az adott irányítási rendszer kritikájáról van szó; de szükségszerű a tulajdonforma által determinált és az adott mechanizmus által teremtett feltételek, viszonyok megkülönböztetése, amennyiben egy új gazdaságirányítási rendszer koncepciójának kidolgozása a cél. *b)* Megengedhető, sőt jogos a vállalatok működésének vizsgálata feltételezett viszonyok között, amennyiben e viszonyok létrehozása kizárólag a gazdasági mechanizmus, irányítási rendszer, tehát bizonyos mértékig akarati tényezők függvénye; de csak annyiban, amennyiben a feltételezett rendszer valóban képes megteremteni azokat a gazdasági feltételeket, amelyek — a jelen esetben — a vállalatok önálló gazdálkodását lehetővé teszi.

III.

GAZDASÁGI MECHANIZMUS ÉS JÖVEDELMELI ÉRDEKELTSÉG

Az állami vállalatok nagyobb önállóságának tagadása mellett ugyanolyan hiba, ha a termelőszövetkezeteknek olyan mértékű önállóságot tulajdonítunk, amilyennel a gyakorlatban nem rendelkeznek.

A termelőszövetkezetek önállóan gazdálkodó termelési egységként való felfogása alapján és elméletileg evidens feltételezés. Kérdés azonban, hogy a termelőszövetkezetek gyakorlatilag megfelelnek-e az önálló vállalat kritériumainak? Önállóságuk, döntési jogkörük sokkal szélesebb, mint az állami vállalatoké: jelenlegi gazdaságirányítási rendszerünk azonban, amely a termelőszövetkezetek vonatkozásában az átszervezés időszakában és annak körülményeihez igazodva, másrészt — az árrendszer — még korábban alakult ki, ma már nem biztosítja a szövetkezetek eredményes működéséhez szükséges önállóságot, sem a gazdasági döntések, sem pedig az anyagi alapok képzése terén. Sok olyan gazdasági döntés, amelyhez a helyi ismeretek tömege szükséges a termelőszövetkezeteken kívül lényegében az irányító szervek szintjén hoznak meg, ami nemcsak azért helytelen, mert sok hibalehetőséget hordoz magában, hanem azért is, mert nem áll összhangban az anyagi érdekelttség elvével. Ez azonban már szorosan összefügg az anyagi-pénzügyi alapok problémájával. A termelőszövetkezetek többsége ugyanis nem rendelkezik sem folyó kiadásaihoz, sem a termelés bővítéséhez szükséges anyagi eszközökkel — mivel az állam az árakon keresztül elvonja a gazdaságok által megtermelt új érték jelentős részét — így objektíve nincs meg a lehetőségük az önálló gazdálkodáshoz.

Az állam tehát a támogatás különböző formáiban visszajuttatja a termelőszövetkezeteknek, amit az árakon keresztül elvont. „A termelőszövetkezetek többsége tehát ... az állami támogatás összegében nem segílyt kap, hanem így realizálja (dotáció és egyéb állami juttatások, kedvezmények formájában) jövedelmének egy részét, ahelyett, hogy termékeinek árában kapná ezt meg.”²⁶ Valamint „... a hitelek jelentős része nem előrehozott felhalmozás, hanem az alacsony árszínvonal miatt szükséges „visszajuttatás”, árkiegészítés és támogatás” — állapítja meg Csizmadia Ernő.²⁷ Az érem másik oldala viszont az, hogy *gyakorlatilag* a termelőszövetkezetek nem képesek önállóan gazdálkodni; számukra ez a helyzet — függetlenül attól, hogy a támogatás lényegét tekintve visszajuttatás — adottságként, konkrét feltételként jelentkezik; számukra az állami támogatás valóságosan idegen forrás. A jövedelem, illetve egy részének dotációként való realizálása — amint ez általánosan bizonyítást nyert — nem teremt érdekeltséget a jobb, hatékonyabb stb. gazdálkodásra, munkavégzésre: rontja a jövedelmi érdekelttség (mindkét formájának) hatásfokát. A nyereségben érdekeltté tenni a vállalatokat, termelőszövetkezetek akkor és csakis akkor van értelme, ha azok nem szorulnak dotációra, támogatásra, és pedig nemcsak a fogyasztás, hanem a felhalmozás terén sem.

Szükségszerű és nagyon is időszerű, hogy a munkadíj ne „maradványelv” szerint képződjék, hanem mint a termelés holtmunka költségei eleve levonásra kerüljön. Más kérdés azonban, hogy az állam szabályozhatja-e ezt a levonásra kerülő részt. Nyilván csakis abban az esetben teheti meg, ha: a *vállalat* képes önállóan garantálni a személyes jövedelem olyan színvonalát, amely megfelelő érdekeltséget teremt a dolgozók számára. Ellenkező esetben az állami szabályozás állami garantálást, te-

²⁶ Dr. Csizmadia Ernő: A gazdasági mechanizmus reformja és a mezőgazdaság. Kossuth 1967. 38—39. l.

²⁷ Uo.

hát dotációt is jelent, vagy ha nem dotációt, akkor azt, hogy az állam a jövedelem biztosítására megfelelő munkalehetőséget is biztosít a dolgozók számára. Ebben az esetben azonban már nem beszélhetünk csoporttulajdonról.

Az önköltség értelmezhetőségére vonatkozó kérdésünk tehát így módosul: a termelőszövetkezetek tudnak-e megfelelő munkalehetőséget biztosítani, képesek-e tagságukat munkával ellátni? Másik kérdésünket — bruttó vagy nettó jövedelem — is másként kell feltennünk.

Mivel az állam, mint az állami társadalom képviselője, közvetlenül a termelőszövetkezetek termelésében és annak bővítésében érdekelt, támogatása is elsősorban a felhalmozásra vonatkozhat; csak akkor mondhat le — a fogyasztási színvonal rovására is fentartott — felhalmozási és fogyasztási arány szabályozásáról, ha biztosítottak látja a termelés bővítését és fejlesztését. Második kérdésünk ennek megfelelően így módosul: a *realizált* bruttó jövedelem — a személyi jövedelem normális, társadalmilag indokolt szintjét feltételezve — biztosítja-e a felhalmozást.

Az előző kérdésünk a termelési tényezők összhangjának a problémája, az utóbbi az árrendszeré.

Az előzőekből viszont következik az, hogy: egyfelől a szükséges- és többlettermek elkülönülésének és a vállalat jövedelmi érdekeltiségének kérdését külön kell választani, mivel az élőmunka díjának költségként való megjelenése — az önköltség-számítás szükségessége — nem határozza meg azt, hogy a vállalat érdekeltége melyik jövedelemformához kapcsolódik. Másfelől a termelőszövetkezetek bruttó jövedelmi érdekeltiségét — tehát a felhalmozás állami szabályozását és támogatását — az teszi szükségessé, hogy ellentétben a tulajdonforma által lehetővé tett nagyobb önállósággal, ennek gazdasági feltételei nincsenek meg.

Az új gazdasági mechanizmus az árszínvonal felemelésével nagymértékben elősegíti a termelőszövetkezeti gazdaságok fejlődését, vállalatszerű gazdálkodását, de nem szünteti meg a szövetkezetek állami támogatásának szükségességét. Sőt valószínű, hogy éppen a mezőgazdasági termelés világszerte végbemenő forradalmi változása következtében még hosszú ideig szükség lesz a termelőszövetkezetek állami támogatására. Eltekintve attól, hogy jelenleg a nettó jövedelmezőségi érdekeltiség feltételei is hiányoznak — önköltség-számítás, vállalatszerű gazdálkodás — az új gazdasági mechanizmus eleve bruttó jövedelmükben teszi érdekeltté a szövetkezetet azért, hogy a mezőgazdasági árszínvonalat nem emelte olyan magasra, amely szükségtelenné tenné az állami támogatást. Ennek okai viszont már nemcsak a mezőgazdaságban keresendők. Az idegen forrásból való felhalmozás szükségessége teszi — véleményem szerint — a bruttó jövedelmet a szövetkezeti tulajdon keretein belül a különérdekek összehangolásának mozgásformájává. És pontosan ez adja meg a nettó jövedelem jelentőségét, azon keresztül, hogy elkülönítése feltételeinek (az önköltség, vállalatszerű gazdálkodás) megteremtése nemcsak következménye, hanem ösztönzője is a termelőerők és a termelési viszonyok technikai-gazdasági relációi fejlődésének.

Эмеше Эгете:

ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТЬ БРУТТО-НЕТТО ДОХОДОВ В КООПЕРАТИВНОМ СЕКТОРЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Сельскохозяйственные производственные кооперативы сами решают вопрос распределения реализуемой ими новой стоимости, брутто доходов, государство регулирует, более того, даже гарантирует не расходование, а только накопление.

Автор занимается проблемами заинтересованности брутто-нетто доходов. Определяет, что заинтересованность производственных кооперативов в брутто доходов следует не непосредственно из специфики групповой собственности, поэтому необходимо отделить проблематику заинтересованности в доходах и проблематику расчета себестоимости в кооперативе.

Заинтересованность в доходах не является непосредственной функцией производственных отношений, а функцией системы управления экономикой. Хозяйство становится заинтересованным в доходах брутто или нетто в зависимости от того, государство или не государство регулирует непосредственно личный персональный доход. На теперешнем этапе развития сельского хозяйства накопление средств производства имеет решающее значение вследствие революционного преобразования производства, поэтому заинтересованность хозяйств в брутто доходов является закономерным следствием того, что и новая система управления экономикой не делает излишней государственную помощь сельскохозяйственным производственным кооперативам.

Emese Égető

BRUTTO UND NETTO EINKOMMENSINTERESSIERTHEIT IN DEN LANDWIRTSCHAFTLICHEN PRODUKTIONSGENOSSENSCHAFTEN

Die LPG-s entscheiden über die Verteilung der durch sie realisierten neuen Werte, des Bruttoeinkommens selbst; der Staat reguliert nicht den Aufwand, sondern die Akkumulationen, die er sogar garantiert.

Der Autor befasst sich mit dem Problem der Interessiertheit am Brutto-Nettoertrag und gelangt zur Feststellung, dass die Interessiertheit der Genossenschaften am Bruttoertrag nicht direkt aus den Eigenschaften des Gruppenbesitzes folgt, weshalb man die Problematik der Einkommensinteressiertheit und der genossenschaftlichen Selbstkostenberechnung trennen muss.

Die Ertragsinteressiertheit ist nicht unmittelbar durch die Produktionsverhältnisse, sondern durch das Wirtschaftslenkungssystem bedingt. Der landwirtschaftliche Betrieb wird — davon abhängig, ob der Staat die persönlichen Einkommen direkt regelt oder nicht — an dem Brutto- oder an dem Nettoertrag interessiert. In der gegenwärtigen Entwicklungsphase der Landwirtschaft ist die Akkumulation der Produktionsmittel zufolge der Umwälzung der Produktion — von entscheidender Bedeutung. Damit ist aber die Interessiertheit der Wirtschaften am Bruttoertrag eine notwendige Folge des Umstandes, dass auch der neue wirtschaftliche Mechanismus die staatliche Unterstützung der Produktionsgenossenschaften nicht überflüssig macht.

TÓTH KÁROLY

A ZÖLDSÉGTERMELÉS ALAKULÁSA ÉS HATÁSA
A MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZETEK
JÖVEDELEMVISZONYAIRA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
CSONGRÁD MEGYÉBEN

E tanulmány *azt tűzte ki céljául*, hogy feltárja országos összefüggésben a megye és ezen belül a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös gazdasági szántóföldi zöldségtermelésének alakulását, a termeléssel kapcsolatos problémákat, ezek okait — *különös tekintettel a jövedelmezőségre*.

A témával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések rendkívül *bonyolultak*, sokrétűek. Valamennyi összefüggés és probléma feltárása, illetve vizsgálata e tanulmány keretében — már korlátozott terjedelme miatt sem oldható meg. Számos fontos kérdésben csak a probléma felvetéséig jutottam el, ezek mélyebb elemzése további kutatást igényel.

Az elemzés céljára az *1960—64-es éveket*, ezen belül különösen 1963—64-et vettem alapul. Tehát olyan időszakról adok számot, amikor — a termelőszövetkezetek tömeges számszerű fejlődésének eredményeként — *túlsúlyba* került a mezőgazdaságban a szocialista szektor. Ez pedig *alapvető változásokat* hozott a zöldségtermelésben is az 1960 előtti helyzettel szemben, amikor zöldséget — nagy munkaigényénél fogva — *döntően* a kisparaszti gazdaságokban termeltek, a szocialista szektor zöldségtermelése nem volt számottevő.

Meg kívánom jegyezni még, hogy *zöldségstatisztikánk eléggé rendezetlen*, például: a zöldségfélék köre nem mindig azonos a különböző évek adatszolgáltatásában, továbbá igen bizonytalan és változó vetítési alapokon közöl adatokat; a termelés egyes területeire nem is terjed ki, pl.: művelési ágak és művelési módok szerinti bontásban nincsenek adatok, ami *lehetetlenné teszi* az ország és a megye teljes zöldségtermelésének számbavételét stb. Növelik a nehézséget a termelőszövetkezeti számvitel, könyvelés *fogyatékoságai* is, melyek különösen a zöldség üzemágazat jövedelmezőségének vizsgálatánál jelentenek korlátokat.

A mezőgazdaságról szóló állami és párthatározatok a *belterjesség fejlesztésében* jelölték meg szocialista mezőgazdaságunk egyik fő feladatát. Ebben az irányban hat az *intenzív kultúrák* — köztük a zöldségfélék — termelésének fejlődése is.

A mezőgazdaság össztermelése évről-évre *emelkedik*: 1963-ban az előző évhez képest 4%-kal, 1964-ben 1963-hoz viszonyítva 2%-kal termelt többet. E *globális növekedésen belül* egyes termelési ágak termelése az átlagosnál gyorsabban, másoké lassabban nő, illetve visszaesés tapasztalható.

A zöldségtermelés helyzetét *éppen azért kell* alaposan megvizsgálni, mert bár a felszabadulást követő években *gyorsan fejlődő ágazat* — a fejlődés ütemét tekintve a cukorrépa és a napraforgó kivételével megelőzött minden ipari növényt —, 1964-ben azonban nem a mezőgazdaság előretörő, hanem visszahúzó ágazatai közé tartozott, s ez a megállapítás 1965-re is helytálló.

I.

A ZÖLDSÉGTERMELÉS FEJLŐDÉSE. (CSAK SZÁNTÓFÖLDI!)

A termés mennyiségét nagymértékben a zöldséggel bevetett terület szabja meg.

1. A vetésterület alakulása. (Fűszerpaprikával.)

Ennek megítéléséhez szolgáljon kiindulásul az alábbi táblázat.

Az országos szántóföldi zöldség-vetésterület dinamikája

1. sz. táblázat

Év	Szántóföld		Szántóföldi zöldség			
	1000 kh	Bázisindex	1000 ³ kh	Bázisindex	Láncindex	Részesezés a szántóból %
1960	9227,0 ¹	100,0	176,7	100,0	—	1,9
1961	9050,0 ¹	98,1	172,2	97,5	97,5	1,9
1962	8923,5 ¹	96,7	201,7	114,1	117,1	2,3
1963	8873,6 ¹	96,2	223,0	126,2	110,6	2,5
1964	8838,0 ²	95,7	203,5	115,2	91,3	2,3

Forrás:

¹ Mezőgazdasági Statisztikai Zsebkönyv. KSH Bpest, 1964.² Magyar Statisztikai Zsebkönyv. 1965. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bpest. 1965.³ A KSH Közgazdasági Főosztály adatai, kerekítve.

Mint a táblázat adataiból kitűnik, az ország szántóföldi zöldségterülete 1960-ban 176 700 kh volt, amely a szántóterület 1,9%-ának felelt meg. 1961-ben *kismérték-*

Az országos szántóföldi zöldségterület struktúrájának alakulása

2. sz. táblázat

Megnevezés	1960 ¹		1963 ²			1964 ²			
	Kh	Részesezés a zöldségterületből %	Kh	Bázis-index ³	Részesezés a zöldségterületből %	Kh	Bázis-index ³	Lánc-index ⁴	Részesezés a zöldségterületből %
Zöldborsó	21 427	12,1	33 317	155,5	14,9	31 982	149,3	96,0	15,7
Fűszerpaprika	12 503	7,1	12 171	97,3	5,4	14 203	113,6	116,7	7,0
Zöldpaprika	10 740	6,1	19 738	183,8	8,8	15 068	140,3	76,3	7,3
Paradicsom	23 800	13,5	32 009	134,5	14,3	28 210	118,5	88,1	13,8
Vöröshagyma	12 670	7,2	17 332	136,8	7,7	17 420	137,5	100,5	8,5
Fejeskáposzta	10 480	5,9	14 276	136,2	6,4	10 222	97,5	71,6	5,0
Sárgadinnye	7 703	4,4	6 500	84,4	2,9	6 600	85,7	101,5	3,3
Görögdinnye	17 772	9,7	17 346	101,0	7,7	19 853	115,6	114,5	9,7
Egyéb zöldség	60 170	34,0	71 481	118,8	31,9	60 855	101,1	85,1	29,7
Összes zöldség	176 665	100,0	224 170	126,9	100,0	204 413	115,7	91,2	100,0

Forrás:

¹ KSH Közgazdasági Főosztály adatai. (Vetésterület.)² KSH Közgazdasági Főosztály adatai. (Betakarított terület.)Megjegyzés: ³ 1960 = 100%. ⁴ 1963 = 100%.

ben csökkent mind a szántó, mind a szántóföldi zöldségterület, majd ez utóbbi 1962-ben 201 700, 1963-ban 223 000 kh-ra, a szántóterület 2,3, illetve 2,5%-ára emelkedett.

E pozitív fejlődés után *jelentős visszaesés* következett be. 1964-ben a szántóföldi zöldségterület 203 500 kh volt, az előző évinél 19 500 kh-dal, vagyis 8,7%-kal *kevesebb*, a szántóterületből való részesedés pedig 2,3%-ra csökkent.

A szántóföldi zöldségterület 8,7%-os globális csökkenése *ellentétes tendenciák eredőjeként* alakult ki. (Lásd erre vonatkozóan a 2. sz. táblázatot a 42. oldalon.)

A táblázat és a táblázatban nem szereplő közbeeső két év adatai alapvetően *két tendencia* érvényesülését mutatják.

Egyrészt, a fűszerpaprika, vöröshagyma, sárga- és görögdinnye vetésterülete 1963-ig viszonylag egyenletesen fejlődött, s 1964-ben az előző évhez képest nem csökkent, ellenkezőleg, *emelkedett*. *Másrészt*, az említettekkel szemben a fejeskáposzta, zöldpaprika, paradicsom, zöldborsó és az egyéb zöldségkategóriába sorolt zöldségféle vetésterülete — bár ez utóbbi ellentétes belső strukturális mozgások eredményeként — 1964-ben *jelentősen csökkent*, az előző években elért gyorsütemű növekedéssel szemben.

Mindez nem változtatott azon a tényen, hogy a legutóbbi években a zöldborsó és a paradicsom *a legnagyobb területen* termelt zöldségnövényünk.

A mezőgazdasági termelészövetkezetek közös gazdasági szántóföldi zöldségterületének alakulása még *fokozottabban* tükrözi az eddigi — országos szinten valamennyi szektorra vonatkozó — megállapításokat.

A mezőgazdasági termelészövetkezetek közös gazdasági szántóföldi zöldség-vetésterületének alakulása

3. sz. táblázat

Év	Kh	Bázisindex	Lácindex	Részesedés az összes szántóföldi zöldségterületből %
1960	96072 ¹	100,0	—	54,4
1961	128322 ¹	133,6	133,6	74,5
1962	152222 ²	158,4	118,6	75,5
1963	175743 ¹	182,9	115,5	78,8
1964	155445 ¹	161,8	88,5	76,4

Forrás:

¹ KSH Mezőgazdasági Főosztály adatai.

² KSH. A növénytermelés adatai. 1960—62. Bpest. 1963.

A táblázat adataiból megállapítható: a zöldségtermelésben a termelészövetkezeti közös gazdaságoké a *döntő szerep*. Részesedésük az ország szántóföldi zöldségterületéből az 1960-as 54,4%-ról 1964-re 76,4%-ra, szántóföldi zöldségterületük 1960—1963-ig 82,9%-kal emelkedett, 1964-ben pedig az előző évhez képest *11,5%-kal csökkent*. A csökkenés mértéke ugyan meghaladja a valamennyi szektorra vonatkozó országos átlagot, más tekintetben azonban olyan különösebb eltérés nincs, ami részletesebb tárgyalást tenne indokolttá.

A vázolt országos szintű áttekintés után a továbbiakban a szántóföldi zöldségvetésterület alakulását *Csongrád megye* relációjában elemzem.

Év	Szántóföld			Szántóföldi zöldség				
	1000 kh	Bázisindex	Részesedés az országosból %	1000 kh	Bázisindex	Láncindex	Részesedés a szántóból %	Részesedés az országosból %
1960	502,7 ¹	100,0	5,4	24,3 ³	100,0	—	4,8	13,7
1961	491,7 ²	97,8	5,4	22,9 ³	94,2	94,2	4,7	13,3
1962	458,8 ¹	96,6	5,4	25,9 ³	106,6	113,1	5,3	12,8
1963	485,3 ¹	96,5	5,5	27,6 ³	113,6	106,6	5,7	12,4
1964	482,5 ¹	96,0	5,5	28,4 ⁴	116,9	102,9	5,9	14,0

Forrás:

¹ Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1964. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1965.

² Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1961. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1962.

³ Számított adatok: Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1963. alapján KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1964.

⁴ Számított adat: Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1964. alapján. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1965.

Mint a táblázat adataiból kitűnik a megye szántóföldi zöldségterülete az 1960-as évi 24 300 kh-ról 1963-ra 27 600 kh-ra, vagyis *13,6%-kal*, 1964-ben az előző évhöz képest *további 2,9%-kal* 28 400 kh-ra *emelkedett*. Ennek eredményeként a megye szántóföldi zöldségterülete az 1960—64-es évek átlagában az országosnak mintegy *13%-a*, 1964-ben *14%-a* volt. Ez azt jelenti, hogy — Pest megye után — az ország *második legnagyobb* zöldségterülettel rendelkező megyéje, ahol a szántóföldből a zöldségterület részesedése a vizsgált években mindig *több mint kétszerese* volt az országos átlagnak.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös gazdasági szántóföldi zöldség-vetésterületének dinamikája Csongrád megyében

5. sz. táblázat

Év	Kh	Bázisindex	Láncindex	Részesedés a mezőgazdasági termelőszövetkezetek országos szántóföldi zöldség-vetésterületéből %	Részesedés a megye össz szántóföldi zöldség-vetésterületéből %	A megye mezőgazdasági termelőszövetkezeti szántóföldi zöldségvetésterületének részesedése saját szántóterületéből
1960	12 045 ¹	100,0	—	12,5	49,6	4,7
1961	16 160 ²	134,2	134,2	12,6	70,6	5,2
1962	17 430 ²	144,7	107,9	11,5	67,3	5,6
1963	20 979 ²	174,2	120,4	11,9	76,0	6,8
1964	20 615 ³	171,1	98,3	13,3	72,6	6,6

Forrás:

¹ Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1960. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1961.

² Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1963. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1964.

³ Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1964. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1965.

A nagyüzemi zöldségtermelés *jelentős térhódítása* — megyénkben is — csak néhány éves múltra tekinthet vissza. Kialakulása lényegében mezőgazdaságunk szocialista átszervezésének *befejező időszakára* esett, illetve szorosan követi azt.

Ezzel kapcsolatban az *egyik fő feladat* az volt, hogy az addig döntően kisparaszti gazdaságokban folyó zöldségtermelés *nagyüzemi keretek közé* kerüljön, részben ezzel egyidejűleg a mezőgazdasági termelészövetkezetek zöldségüzemágazata *nagyüzemi méretűvé* váljék. Mind a hagyományok, mind pedig a teljes átszervezést megelőző konjunkturális lehetőségek elősegítették azt, hogy a megye mezőgazdasági termelészövetkezetei már gazdálkodásuk első időszakában nagy méretekben kezdjék meg a zöldségtermelést.

A táblázat adataiból következő főbb megállapítások: a megye mezőgazdasági termelészövetkezetei közös gazdasági szántóföldi zöldségterületének részesedése a megyei szántóföldi zöldségterületből az 1960-as évi 49,6%-ról 1963-ban 76%-ra emelkedett, szántóföldi zöldségterületük ez idő alatt *74,2%-kal nőtt*, 1964-ben viszont az előző évhez képest *1,7%-kal csökkent*. E fejlődés eredményeként 1964-ben a megye szántóföldi zöldségterületének csaknem *3/4 része* — 20 615 kh — a mezőgazdasági termelészövetkezetek közös gazdaságaiban, azaz — figyelmen kívül hagyva az állami gazdaságokat — *nagyüzemi keretek között* volt.

A *nagyüzemi méretek* kialakulását, a zöldség üzemágazat koncentráltságának fokát a mezőgazdasági termelészövetkezetek közös gazdaságaiban az alábbiak mutatják:

1964-ben a megye 143 mezőgazdasági termelészövetkezete közül 138 foglalkozott zöldségtermeléssel. Ebből 100 kh-n aluli szántóföldi zöldségterülettel 79, 100—200 kh között 35, 200—500 kh között 18, és 500 kh felül 6 rendelkezett. Ez utóbbi kategóriába tartozik mind a négy makói mezőgazdasági termelészövetkezet, egyenként több mint 1000 kh zöldségterülettel, továbbá a szegedi járásból a röszei Kossuth 610 kh, valamint a szegedi Felszabadulás 520 kh-dal.

Mindezekből megállapítható, hogy a valóban nagyüzemi zöldségkertészet kialakításának területi feltételei, — a *nagyüzemi méretek* — a 138 mezőgazdasági termelészövetkezetből csak kb. *60-ban* tekinthetők megfelelőnek, illetve 10—15-ben különösen kedvezőnek. Az előbbieket 100 kh-on, az utóbbiak 300 kh-on felüli szántóföldi zöldségterülettel rendelkeznek.

Ez persze *nem zárja ki* a mezőgazdasági termelészövetkezetek közös gazdaságaiban a 10—20 kh-as komplex zöldségkertészet, vagy kisebb méretű szántóföldi zöldségtermelés létjogosultságát, ellenkezőleg, feltételezi mindenütt, ahol van hozzáértő szakember, és a *helyi ellátás igényeit* előnyösen lehet helyi termelésből kielégíteni.

2. *A nagyüzemi jelleg fokozatos érvényesülése Csongrád megye mezőgazdasági termelészövetkezetei közös gazdaságainak zöldségtermelésében*

A zöldségtermelés nagyüzemi keretek közé kerülése, valamint nagyüzemi méreteinek fejlődése azonban *nem mindig* jelenti annak nagyüzemi méretűvé alakulását is.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének *befejező időszakában* *másik fő feladatként* jelentkezett az, hogy *nagyüzemi tartalommal* töltsék meg a kialakult nagyüzemi kereteket.

Ennek megoldása, a nagyüzemi jelleg elérése általában nem történt meg egyidejűleg, párhuzamosan a nagyüzemi keretek létrejöttével, ugyanis az előbbi számos, részben üzemen belüli, zömmel azonban népgazdasági vonatkozású objektív tényező biztosításán múlik, mely hosszú idő alatt *fokozatosan* valósul meg. Ennek fontos mutatói: a gépesítés foka, az öntözött terület nagysága, az öntözés módja, a rendel-

kezésre álló üvegfelület stb. Az elmúlt években — annak ellenére, hogy a termelés körülményei még nem minden vonatkozásban kielégítőek — a megye mezőgazdasági termelősövetkezetei zöldség üzemágazatának nagyüzemi jellege kialakítása terén számottevő volt a fejlődés.

A gépesítés terén az előrehaladást az mutatja, hogy még korábban csak a talaj-előkészítő munkáknál, különösen az utóbbi években már a zöldségtermelés egyéb munkafolyamatainál is alkalmaztak gépet. Ennek ellenére a zöldségfélék jelenleg az *alapgépesített* kultúrák közé tartoznak, tehát a különböző munkafázisok csak kis mértékben gépesítettek.

A zöldségtermelésben egyre inkább előtérbe kerül az *öntözés*. (Ennek alakulását a 6. sz. táblázat mutatja.

A szántóföldi zöldség-velésterületeiből az öntözött terület nagyságának alakulása

6. sz. táblázat

Év	Országos				Csongrád megyei				Megyei mezőgazdasági tsz.					
	Öntözött szántóföldi zöldség kh	Bázisindex	Láncindex	A szántóföldi zöldségterület %-ában	Öntözött szántóföldi zöldség kh	Bázisindex	Láncindex	A szántóföldi zöldségterület %-ában	Az országos öntözött szántóföldi zöldségterület %-ában	Öntözött szántóföldi zöldség kh	Bázisindex	Láncindex	A szántóföldi zöldségterület %-ában	A megyei öntözött szántóföldi zöldségterület %-ában
1960	27 315 ¹	100,0	—	15,5	2344 ⁴	100,0	—	9,6	8,6	—	—	—	—	—
1961	34 703 ²	127,0	127,0	20,2	2926 ⁴	124,8	124,8	12,8	8,4	1999 ⁷	100,0	—	12,4	68,3
1962	52 300 ³	191,5	150,7	25,9	4001 ⁵	170,7	136,7	15,4	7,7	2454 ⁷	122,8	122,8	14,1	61,3
1963	67 600 ³	247,5	129,3	30,3	5718 ⁵	243,9	142,9	20,7	8,5	5090 ⁷	254,6	207,4	24,3	89,0
1964	52 200 ³	191,1	77,2	25,7	4439 ⁶	189,4	77,6	15,6	8,5	4042 ⁸	202,2	79,4	19,6	91,1

Forrás:

- ¹ Statisztikai Évkönyv 1960. KSH Budapest. 1961.
- ² Statisztikai Évkönyv. 1961. KSH Budapest. 1962.
- ³ FM Statisztikai Közleményei. 1964. évi eredménye. II. kötet.
- ⁴ Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1961. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged. 1962.
- ⁵ Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1963. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged. 1964.
- ⁶ Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1964. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged. 1965.
- ⁷ KSH Csongrád megyei Igazgatósága belső használatú anyaga.

Mint a táblázatból kitűnik, 1960—64-ig országos és megyei szinten az öntözött szántóföldi zöldségterület *növekedési üteme tekintetében* az eltérés nem lényeges, s az össznövekedés országosan 91,1%, a megyében 89,4% volt. A megye mezőgazdasági termelősövetkezeteinek öntözött szántóföldi zöldségterületére vonatkozóan 1960-ra nincs adat. Az 1961-es évet tekintve bázisul az emelkedés több mint 102%. A szántóföldi öntözéses zöldségterület emelkedése 5 év alatt országos, megyei és megyei mezőgazdasági termelősövetkezeti szinten — annak ellenére, hogy 1964-ben 1963-hoz képest több mint 20%-os volt a csökkenés — igen jelentős.

A növekedés gyorsabb üteme azonban nem kompenzálta azt a különbséget, amely az öntözött szántóföldi zöldségterületnek az egész szántóföldi zöldségterületből való *részesedési arányánál* mutatkozik országos és megyei mezőgazdasági termelészövetkezeti szinten. 1964-ben ez az arány országosan 25,7%, a megye mezőgazdasági termelészövetkezetei közös gazdaságaiban 19,6%, megyei átlagban pedig csak 15,6% volt. Az országos szintől való elmaradás részben a bázisévben meglévő jelentős és a megyére, valamint termelészövetkezeteire nézve hátrányos különbségekből adódik, megyei szinten pedig a kisebb relatív növekedésből is. Így alakult ki az a helyzet, hogy amíg 5 év átlagában Csongrád megye az ország szántóföldi zöldségterületéből 13%-kal, öntözött szántóföldi zöldségterületéből csak 8,5%-kal részesedett. Az azonban a fejlődés pozitív irányát mutatja, hogy 1964-ben a megye öntözött szántóföldi zöldségterületének több mint 91%-a a mezőgazdasági termelészövetkezetek közös gazdaságaiban volt, tehát részesedésük az öntözött szántóföldi zöldségterületből *jóval nagyobb*, mint a szántóföldi zöldségterületből. Továbbá általában kedvező a kép az *öntözés színvonalának* alakulásánál. 1964-ben a megye összes öntözött szántóföldi területe *több mint 83%-ának* öntözése esőztető — tehát a legfejlettebb — módon történt.

Ezután nézzük meg a zöldségtermelés néhány főbb *belterjességi* mutatóját területi részletezésben Csongrád megye mezőgazdasági termelészövetkezeteiben.

A rendelkezésre álló adatokból¹ megállapítható *egyrészt*, hogy a 100 kh szántóföldi zöldségterületre eső öntözött terület megyei mezőgazdasági termelészövetkezeti átlagban 1963-ban 24 kh, 1964-ben 19,9 kh volt. Ez a mezőgazdasági termelészövetkezetek öntözéses szántóföldi zöldségterületének — a már említett — több mint 20%-os globális csökkenését mérsékeltebben tükrözi, a szántóföldi zöldségterület egyidejű csökkenése miatt. 1964-ben a 100 kh szántóföldi zöldségterületre jutó öntözött terület a legnagyobb Szentes város termelészövetkezeteiben volt: átlag 88,4 kh, a legkisebb a makói járásban: átlag 9,2 kh.

Másrészt a megye mezőgazdasági termelészövetkezeteinek melegágyi ablakterülete 1964-ben 1963-hoz viszonyítva közel 13%-kal emelkedett és 100 kh szántóföldi zöldségterületre átlag 1703 m² jutott. Legnagyobb Szentes városban: 10 569 m², legkisebb Makó városban: 180 m².

Harmadszor a zöldségtermelésre használt üvegházi alapterület a megye mezőgazdasági termelészövetkezeteiben 1964-ben 17 300 m² volt, 11,5%-kal kevesebb, mint 1963-ban. 100 kh zöldségterületre jutó és csak arra használt üvegházi alapterület átlagosan 85 m² volt. Legnagyobb Szentes és Szeged városban, 892, illetve 830 m². A többi város és járás részesedése jelentéktelen.

A vizsgált főbb belterjességi mutatók alakulásából kitűnik, hogy a megye mezőgazdasági termelészövetkezetei közös gazdasági zöldség üzemágazatának nagyüzemi jellege megvalósítása terén a legnagyobb eredményeket Szentes város, illetve Szeged város érte el.

A belterjességi mutatók vázolt alakulásának hatása a különböző zöldségfélék terméseredményeiben és jövedelmezőségének alakulásában tükröződik.

Anélkül, hogy a zöldségtermelés eredményeinek részleteibe bocsátkoznánk, meg kívánom jegyezni, hogy a megye főbb zöldségnövényeinek — vöröshagyma, fűszerpaprika és zöldéppaprika — termésátlagai magasabbak voltak — sokszor jóval — az országos átlagoknál. Továbbá azt, hogy a primőr zöldségtermelésben a megye első helyen áll. (Ami a jövedelmezőség alakulását illeti, ennek tárgyalására később visszatérek.)

¹ A KSH Csongrád megyei Igazgatóságának kiadványai és belső használatú anyagai.

Megnevezés	1960			1963				1964				
	Kh ¹	Részesedés a megyei zöldségter.-ből %	Részesedés az országos vetéster.-ből %	K ²	Bázis-index ³	Részesedés a megyei zöldségter.-ből %	Részesedés az országos vetéster.-ből %	Kh ²	Bázis-index ³	Lánc-index ⁴	Részesedés a megyei zöldségter.-ből %	Részesedés az országos vetéster.-ből %
Zöldborsó	1602	6,6	7,5	2173	135,6	7,8	6,5	1783	111,3	82,1	6,4	5,6
Fűszerpaprika	5493	22,6	43,9	5553	101,1	19,2	45,6	6007	109,4	108,2	21,4	42,3
Zöldpaprika	832	3,4	7,7	1920	230,8	6,9	9,7	1442	173,3	75,1	5,1	9,6
Paradicsom	1835	7,6	7,7	1941	105,8	7,0	6,1	1540	83,9	79,3	5,5	5,5
Vöröshagyma	5855	24,1	46,2	7626	130,2	27,3	44,0	8328	142,2	109,2	29,7	47,8
Fejeskáposzta	785	3,2	7,5	695	88,5	2,5	4,9	463	59,0	66,6	1,7	4,5
Sárgadinnye	653	2,7	8,5	546	83,6	2,0	8,4	525	80,4	96,2	1,9	8,0
Görögdinnye	1327	5,5	7,7	1470	110,8	5,3	8,5	1479	11,5	100,6	5,3	7,4
Egyéb zöldség	5883	24,3	9,8	5959	101,1	21,3	8,3	6448	109,6	108,4	23,0	10,6
Összes zöldség	24265	100,0	13,7	27873	114,9	100,0	12,4	8015	115,5	100,5	100,0	13,7

Forrás:

¹ Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1963. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1964. (Vetésterület.)

² Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. 1964. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1965. (Betakarított terület.)

Megjegyzés: ³ (1960 = 100. ⁴ 1963 = 100.

Először is — mint a táblázatból kitűnik — a megye legjelentősebb zöldségféléje a vöröshagyma és a fűszerpaprika, melyek együttes területe a megye szántóföldi zöldségterületének — a tárgyalt években mindig, kivéve 1963-at — több mint 51%-át, országos területüknek pedig közel a felét tette ki.

Továbbá mindazok az *ellentétes tendenciák*, amelyek a szántóföldi zöldségvetésterületi struktúrájának alakulásában *országos szinten* 1964-ben az előző évhez képest kimutathatók (lásd a 2. sz. táblázatot a 42. oldalon) a megyében is érvényesültek.

És pedig — eltekintve az 1963 előtti időszak elemzésétől — 1964-ben 1963-hoz viszonyítva országos és megyei szinten *egyaránt csökkent* a zöldborsó, zöldpaprika, paradicsom és fejeskáposzta szántóföldi területe. Ennyiben tehát *azonos fejlődési irányról* van szó, azzal a nem elhanyagolható *különbséggel*, hogy a zöldborsó, zöldpaprika és paradicsom szántóföldi területének viszonylagos csökkenése Csongrád megyében nagyobb volt, mint az országos átlag.

Ugyanakkor a fűszerpaprika, vöröshagyma és görögdinnye szántóföldi területe országos és megyei szinten *egyaránt emelkedett*. A fejlődés iránya tehát e relációban is megegyezik. Kedvezőtlen azonban, hogy a fűszerpaprika és görögdinnye szántóföldi területének viszonylagos emelkedése megyei szinten kisebb volt az országos átlagnál. Ennek ellenére kompenzálta — a vöröshagyma és az egyéb zöldségfélék területnövekedésével együtt — más zöldségféléknek az országos átlagnál nagyobb területcsökkenését, sőt — mint már láttuk — végső soron 2,9%-os globális növekedést eredményezett.

A megye szántóföldi zöldség területének kialakulása tehát az országos átlagnál kedvezőtlenebb volt, különösen a zöldpaprika, paradicsom, zöldborsó és fejeskáposzta, s kedvezőbb a vöröshagyma, valamint az egyéb fogalomkörbe tartozó zöldségfélék, s az utóbbiak hatására a globális fejlődés tekintetében.

II.

A ZÖLDSÉGTERMELÉS JÖVEDELMEZŐSÉGÉVEL KAPCSOLATOS NÉHÁNY PROBLÉMA

A vázolt fejlődés elemzése alapján abból, hogy a szántóföldi zöldségterület ingadozása — különös tekintettel az 1963—64-es évekre — nem az összes zöldségféléknél bekövetkező egyazon mértékű csökkenés, vagy növekedés, hanem globálisan nagyon is eltérő ellentétes mozgások eredménye — megítélésem szerint — az következik, hogy nem helyes általános zöldségtermelési problémákat emlegetni, hanem főként egyes zöldségfélék termelési kérdéseire kell magyarázatot keresni.

Másrészt, ha elfogadjuk, hogy csak egyes zöldségfélék termelési problémái a valóságos problémák, akkor súlyukat vesztik azok az általánosító megállapítások, miszerint a zöldségfélék termelését egyes fő növények termelése szorítja vissza. Annak egyidejű elismerése mellett, hogy ez utóbbinak is — az ezzel ellentétes tendenciának szintén — van bizonyos jelentősége.

A végső konklúzió tehát az, hogy az egyes zöldségnövények területi és termelési problémái elsősorban nem más fő növények tükrében, hanem a különböző zöldségfélék egymásközi viszonylatában és más egyszerűbb összefüggésekben kell vizsgálni.

A továbbiakban, ezen következtetések helyességét igyekszem alátámasztani, bizonyítani a jövedelmezhetőség oldaláról.

1. A zöldségtermelés hatása a jövedelmezőségre a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös gazdaságaiban

A zöldségtermelés fejlesztésének jelentősége nemcsak népgazdasági szinten, hanem a mezőgazdasági üzem viszonylatában is igen nagy, mert általában a zöldségnövények területegységre jutó termelési értéke *magasabb*, mint más szántóföldi növényeké. A nagyobb termelési értékkel azonban több költség, különösen nagyobb élők munkaráfordítás jár együtt. Termelésük jövedelmező, vagy veszteséges volta tehát fontos kérdés.

A zöldségüzemágazat — és különösen az egyes zöldségnövények — jövedelmezőségének megállapítása bonyolult feladat. Ugyanis a zöldségtermelés jövedelmezőségét sok tényező befolyásolja. Ilyenek pl.: A természeti adottságok, az elvégzett munkák mennyisége és minősége, a költségráfordítások nagysága, a termésátlagok alakulása, a piaci impulzusok: termelői- és szabadpiaci árak, az értékesítés irányai — és ideje stb.

Annak tudatában, hogy az említett tényezők — közvetlenül vagy közvetve — mind szerepet játszanak a jövedelem meghatározásában, ill. befolyásolásában, tehát, hogy végső soron ezek *eredője* szabja meg az elérhető jövedelem nagyságát, mégsem vállalkozhattam összességük, hanem — jóval szerényebb igénnyel — csak néhány idevágó mutató alakulásának elemzésére.

Általában az országos tapasztalat az elmúlt évekre vonatkozóan az, hogy a szövetkezeti szektorban a kertészeti üzemek gazdálkodtak a legbelterjesebben, s a kertészeti jellegű gazdaságok csoportja osztotta a *legnagyobb* személyi jövedelmet 1 kh termelőterületre és egy munkanapra számítva. Különösen vonatkozik ez Csongrád megyére két okból is. Egyrészt a primőr zöldségféle jelentős súlya az országosnál magasabb termelői átlagár elérését teszi lehetővé, másrészt a kedvező

természeti feltételek a szántóföldi zöldségfélék koraiságában és termésátlagainak alakulásában előnyt biztosítanak a megye gazdaságai számára.

A termésátlagok, valamint a termelői átlagárak alakulását a 8. sz. táblázat szemlélteti. (lásd a 23. oldalon).

Néhány zöldségféle termésátlagának alakulása a mezőgazdasági termelészövetkezetek közös gazdaságaiban, valamint felvásárlási átlagárak országos és megyei szinten. (1962—1964.)

8. sz. táblázat

Megnevezés	Év											
	1962				1963				1964			
	országos		megyei		országos		megyei		országos		megyei	
	termés- átlag ¹ q/kh	átlag- ár ² Ft/kg	termés- átlag ³ q/kh	átlag- ár ⁴ Ft/kg	termés- átlag ³ q/kh	átlag- ár ² Ft/kg	termés- átlag ³ q/kh	átlag- ár ⁴ Ft/kg	termés- átlag ⁴ q/kh	átlag- ár ² Ft/kg	termés- átlag ³ q/kh	átlag- ár ⁴ Ft/kg
Zöldborsó	14,5	3,40	12,0	4,82	15,7	2,98	13,1	3,73	13,3	3,01	12,5	3,16
Fűszerpaprika	17,6	3,09	19,4	3,17	35,7	3,21	37,8	3,23	36,5	3,34	37,7	3,48
Zöldpaprika	55,7	2,34	72,4	2,90	82,4	1,73	96,1	2,17	75,6	2,44	113,8	2,86
Paradicsom	70,4	1,21	73,4	1,30	79,2	1,13	65,3	1,81	91,6	1,41	83,9	2,22
Vöröshagyma	57,3	1,62	75,3	1,64	65,0	1,62	89,6	1,67	56,8	1,71	66,9	1,74
Fejeskáposzta	81,9	0,93	80,3	1,23	92,2	0,60	105,1	0,93	104,5	0,88	137,7	1,30
Sárgadinnye	39,3	1,08	51,4	2,46	60,0	1,25	79,8	0,66	45,3	1,25	65,2	0,75
Görögdinnye	56,3	1,08	61,5	0,83	97,0	0,80	88,8	1,04	63,3	0,96	80,3	0,96
Dughagyma	46,2	4,31	56,4	4,49	50,8	4,38	58,4	4,43	47,2	5,38	47,5	5,49
Fokhagyma	14,4	4,67	16,6	4,79	18,4	5,99	23,8	6,23	13,8	7,12	20,2	7,15
Petrezselyem	42,1	2,20	69,5	2,73	45,3	1,96	54,5	2,18	43,0	2,34	56,8	2,36

Forrás:

¹ Mezőgazdasági Adattár. KSH Budapest. 1965.

² A SZÖVÉRT adatai.

³ A KSH Csongrád megyei Igazgatóságának adatai alapján számítva.

⁴ MÉK Szeged adatai. (Kivéve a fűszerpaprika felvásárlási átlagárát, mely a Szegedi Paprikafeldolgozó Vállalattól származik és fűzött állapotú paprikára vonatkozik.)

Mint a táblázat adataiból kitűnik, Csongrád megye mezőgazdasági termelőszövetkezetiben a vizsgált években — és zöldségfélékre vonatkozóan — a termésátlagok — kivéve a zöldborsót, paradicsomot és fejeskáposztát — mindig magasabbak voltak az országosnál. A zöldborsó termésátlaga mind a három évben, a paradicsomé 1963—64-ben, a fejeskáposztáé pedig csak 1962-ben volt alacsonyabb az országos átlagnál.

A felvásárlási átlagárak alakulásánál a megye kedvezőbb helyzete szintén szembetűnő: a vizsgált zöldségfélék — kivéve a sárga- és görögdinnyét — megyei felvásárlási átlagára mindhárom évben magasabb volt az országosnál.

Nem véletlen tehát, hogy 1964-ben Csongrád megyében az állami szervek felé történő értékesítés árbevételének 22,3%-a származott zöldségtermelésből.

A már említett — a kertészeti üzemekre vonatkozó — országos tapasztalatot a megye mezőgazdasági termelőszövetkezeteinek zöme megerősíti. Pl.: a közepes adottságú, de igen jól gazdálkodó szentesi Árpád mezőgazdasági termelőszövetkezet 1964-ben szántóterületének 9%-án, 318 kh-on termelt zöldséget, s ebből származott összes bevételének 48,6%-a! Paradicsomból és zöldpaprikából a kh-akénti hozamérték a következőképpen alakult:

Paradicsom:		Zöldpaprika:	
termésátlag:	értékesítési átlagár:	termésátlag:	értékesítési átlagár:
281,6 q/kh	2,30 Ft/kg	203 q/kh	2,09 Ft/kg
hozamérték:	64 800 Ft/kh.	hozamérték:	42 560 Ft/kh.

Az egy szántóegységre jutó bruttó termelési érték 8055 Ft, az egy tagra eső részesedés átlaga pedig 30 178 Ft volt.

És még egy példát: A nagymágocsi Viharsarok mezőgazdasági termelőszövetkezet szántóföldi zöldségterülete az 1963-as 23 kh-ról 1964-ben 130 kh-ra emelkedett. Ennek és a kedvező időjárásnak eredményeként a szántóföldi zöldségtermelésből származó árbevétele 225 ezer Ft-ról 1 millió 695 ezer Ft-ra nőtt. Ez utóbbiból a holtmunka költség 698 ezer Ft, az élömunka költség 645 ezer Ft volt. A szántóföldi zöldségtermelésből származó bruttó jövedelem tehát 997 ezer Ft, a tiszta jövedelem pedig 352 ezer Ft.

A zöldségterület növelésének és a termelőszövetkezet adottságaihoz mérten kedvező struktúra megválasztásának jelentős szerepe volt abban, hogy az 1 dolgozó tagra jutó jövedelem az 1963-as 12 ezer Ft-ról 1964-ben közel 17 ezer Ft-ra, az 1 munkaegységre jutó jövedelem 17 Ft-ról 28 Ft-ra emelkedett.

A zöldségtermelés tehát jövedelmező. 1964-ben mégis visszaesés mutatkozott a termelési ágazatban.

2. A zöldségterület csökkenésének okai.

A termelők egyértelmű véleménye: különösen néhány zöldségféle termelési eredménye rendkívül bizonytalan, gyakran kedvezőtlenül alakulnak a felvásárlási árak, s a felvásárlás lebonyolításának módszerei is sok veszteség forrását képezik.

A probléma tulajdonképpen a jövedelmezőség oldaláról vetődik fel. Vagyis ami igaz általában — a zöldségtermelés jövedelmező — az nem áll egyes zöldségfélék vonatkozásában különösen. Az elmúlt három év tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy az egyes zöldségfélék szántóföldi területének jelentős csökkenése alapvető okát jövedelmezőségüknek az előző évhez és más zöldségfélékhez viszonyított romlásában kell keresni.

És hogy erről van szó, ezt a termésátlag és felvásárlási átlagár változásai — a ráfordítások alakulásának ismerete nélkül is — világosan mutatják. (Lásd erre vonatkozóan is a 8. sz. táblázatot az 51. oldalon.)

E relációban a táblázat adatai alapján a kép a következő: országos és megyei szinten egyaránt 1963-ban az előző évhez képest emelkedett a fűszerpaprika, vöröshagyma, dughagyma, fokhagyma, és görögdinnye termelésátlaga, valamint felvásárlási átlaga is (kivéve a vöröshagyma felvásárlási átlagárát, mely országos szinten változatlan maradt.) A két komponens egyidejű emelkedése a felsorolt zöldségfélékre vonatkozóan növelte a területegységre jutó hozamértéket, s ezzel a termelők anyagi érdekltségét a termelés fokozásában. Meg kell még jegyezni, hogy a zöldségfélék relációjában — kivéve a görögdinnyét — az alkalmazott árkonidciók is előnyösek, mert nagyobb termelési biztonságot nyújtanak.

És az eredmény a szóban forgó zöldségfélék szántóföldi területe 1964-ben emelkedett, s jórészt más zöldségfélék területének rovására, melyeknél éppen az ellenkező tendencia érvényesült a felvásárlási átlagárak alakulása tekintetében. Történetesen: a zöldborsó, zöldpaprika, fejeskáposzta, petrezselyem és sárgadinnye felvásárlási átlagára csökkent, mégpedig olyan mértékben, hogy az ebből származó

jövedelemkiesést nem kompenzálták a magasabb termésátlagok, illetve pl. a petrezselyemnél az alacsonyabb termésátlag növelte azt. Az e csoportban szereplő zöldségfélék vonatkozásában alkalmazott árkonidíciók is hátrányosabbak, mert nem nyújtanak kellő termelési biztonságot. Nem véletlen tehát, hogy szántóföldi területük 1964-ben jelentős mértékben csökkent.

Hasonló volt a helyzet — megyei szinten — a paradicsomnál is azzal a különbséggel, hogy felvásárlási átlagárának emelkedése ellenére csökkent a területe, egyrészt termésátlagának csökkenése miatt, másrészt — megítélésem szerint — azért is, mert felvásárlási átlagárának színvonala még a költségráfordítás teljes megtérülését sem biztosította.

A zöldségterület csökkenésének — remélhetőleg ideiglenes — tendenciája igen káros. Exportkötelezettségeink, a konzervipar igénye és a belső fogyasztás növekedése azt kívánják, hogy évről évre több zöldséget termeljünk. Termelészövetkezeteinkben pedig a zöldségtermelés a legjobban jövedelmező ágazatok közé tartozik. Néhány fontos zöldségféle jövedelmezőségének alakulásával azonban baj van. A termelészövetkezetek erőteljesen növelik ezek termelését is, ha biztonságos és kedvező jövedelmet adnak. Ehhez pedig — többek között — főként az eddiginél jobban funkcionáló ár- és felvásárlási rendszer kell, melynek kialakítása a gazdasági mechanizmus átfogó reformjának szerves részét képezi majd.

ФОРМИРОВАНИЕ ОВОЩЕВОДСТВА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ДОХОДЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ С ОСОБЫМ УЧЕТОМ УСЛОВИЙ ОБЛАСТИ ЧОНГРАД

Настоящая статья поставила перед собой цель раскрыть в общегосударственных условиях и взаимосвязях формирование полевого овощеводства в области Чонград, в том числе в коллективных хозяйствах сельскохозяйственных производственных кооперативов, проблемы, связанные с производством, их причины в 1960—64 годах с особым учетом доходности.

Важнейшие определения статьи: овощеводство прошло до 1963 года значительный путь развития, возросла посевная площадь, повысился уровень интенсивности, в производстве решающая роль принадлежит сельскохозяйственным производственным кооперативам. В 1964 году по сравнению с предыдущим годом в общегосударственном масштабе наблюдался регресс в формировании посевной полевой площади, занятой овощами, а в области Чонград — увеличение, это увеличение однако не является равнозначно положительным, потому что это увеличение по области скрывает за собой в определенных отношениях неблагоприятные внутренние структурные смещения.

Статья на основе анализа причин делает с одной стороны такие выводы, что территориальные и производственные проблемы отдельных овощей необходимо рассматривать в первую очередь не в зеркале остальных важных видов продукции, а в отношении между собой различных видов овощей и в иных более простых взаимосвязях. С другой стороны, что овощеводство является доходной отраслью сельскохозяйственного производства, но некоторые овощи — вследствие действительных в настоящее время систем закупок и цен — являются исключением из этого и именно поэтому их производство складывается неудовлетворительно. Важнейшая задача таким образом в формировании лучшей функционирующей системы закупок и цен.

Károly Tóth

DIE GESTALTUNG DES GEMÜSEANBAUS UND SEINE WIRKUNG AUF DIE ERTRAGSVERHÄLTNISSE DER LANDWIRTSCHAFTLICHEN PRODUKTIONS- GENOSSENSCHAFTEN, MIT BESONDEREM HINBLICK AUF DAS KOMITÄT CSONGRÁD

Die Arbeit setzte sich zum Ziel, die Gestaltung des Feldgemüsebaus der gemeinsamen Wirtschaften im Komitat Csongrád und innerhalb dieser die der LPG-s — auf das ganze Land verallgemeinert — darzustellen und die mit der Produktion zusammenhängenden Probleme sowie deren Ursachen in den Jahren 1960—64, unter besonderer Berücksichtigung der Rentabilität zu untersuchen.

Die wichtigsten Feststellungen dieser Studie sind: Der Gemüseanbau hat sich seit 1963 beträchtlich entwickelt, das Anbaugesamt wurde grösser, das Niveau der Intensivierung erhöhte sich, und die entscheidende Rolle in der Produktion fiel den LPG-s zu. Im Jahre 1964 fiel gegenüber dem Vorjahr das Anbaugesamt an Feldgemüse in Ungarn zurück, wogegen im Komitat Csongrád eine Zunahme zu verzeichnen war. Diese war aber nicht eindeutig positiv, da die globale Zunahme in bestimmter Beziehung eine ungünstige innere Strukturelle Verschiebung tarnte.

Die Arbeit zieht auf Grund der Analyse der Ursachen einestheils die Folgerung, dass die Boden- und Produktionsprobleme der einzelnen Gemüsearten nicht in erster Linie im Spiegel sonstiger Hauptprodukte, sondern im Verhältnis der verschiedenen Gemüsearten untereinander und in anderen einfacheren Zusammenhängen zu untersuchen sind. Anderenteils wird aber festgestellt, dass der Gemüseanbau in den LPG-s ein ertragsreicher Fachzweig ist, wobei jedoch einzelne Gemüsearten — zufolge des gegenwärtigen Aufkaufs- und Preissystems — eine Ausnahme bilden. Gerade deshalb ist ihre Produktion unbefriedigend. Die Hauptaufgabe besteht daher in der Ausgestaltung eines besser als bisher funktionierenden Aufkaufs- und Preissystems.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Dr. Nagy Lajos: A jövedelmi érdekelttség és a gazdasági mechanizmus a mezőgazdaságban	3
2. Dr. Csendes Béla: A mezőgazdasági árak szerepe a termelészövetkezetek anyagi ösztönzésének fejlesztésében	19
3. Égető Emese: Bruttó és nettó jövedelmi érdekelttség a mezőgazdaság szövetkezeti szektorában	27
4. Tóth Károly: A zöldségtermelés alakulása és hatása a mezőgazdasági termelészövetkezetek jövedelemviszonyaira, különös tekintettel Csongrád megyében	41

Felelős kiadó: Dr. Nagy Lajos
Megjelenik 300 példányban 4,8 (A/5) ív terjedelemben
Kézirat a nyomdába érkezett: 1967. november hó
Készült monószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint
67-5794 — Szegedi Nyomda